

ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

МАКЕДОНСКА РАЗВОЈНА
ФОНДАЦИЈА ЗА ПРЕТПРИЈАТИЈА

Универзитет Св. Кирил и Методиј
Машински факултет
ЦЕНТАР ЗА РАЗВОЈ НА НОВИ БИЗНИСИ

ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

Дел од Глобалното истражување на претприемништвото

Global Entrepreneurship Monitor

МАКЕДОНСКА РАЗВОЈНА
ФОНДАЦИЈА ЗА ПРЕТПРИЈАТИЈА

Универзитет Св. Кирил и Методиј
Машински факултет
ЦЕНТАР ЗА РАЗВОЈ НА НОВИ БИЗНИСИ

Издавач

Македонска развојна фондација за претпријатија (МРФП)

За издавачот

Тетјана Лазаревска, извршен директор на МРФП

Автори – Национален тим за ГЕМ Македонија

Тетјана Лазаревска, Лазар Неданоски и Глигор Михаиловски од
Македонската развојна фондација за претпријатија.

Радмил Поленаковиќ, Александар Курчиев, Бојан Јовановски, Трајче Велковски и Бојан
Јованоски од Центарот за развој на нови бизниси (БСЦ) при
Машинскиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје.

Лектура

Даниел Медароски

Дизајн и подготовка

Криетив Хаус

Печати

Борографика

Тираж:

150

МРФП обезбеди поголем дел од средствата потребни за спроведување на ГЕМ.

Дел од средствата беа обезбедени преку Австриската развојна агенција – техничката канцеларија во Скопје (АДЦ), којашто и го финансира основањето на БСЦ. Тимот на БСЦ ја користи и оваа прилика да изрази голема благодарност до АДЦ за финансиската и континуираната поддршка што ја даваше во изминатите 3 години.

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје
334.722 (497.7)

ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО во Македонија: дел од глобалното истражување на претприемништвото. - Скопје : Македонска развојна фондација за претпријатија, 2009. 70 стр.: граф.прикази : 23 см
ISBN 978-9989-2044-5-6

а) Претприемништво - Македонија
COBISS.MK-ID 809239914

Иако овој извештај се базира на податоците собрани од страна на ГЕМ конзорциумот, одговорноста за анализа и толкување на овие податоци е на авторите на овој Извештај.
Whilst this work is based on data collected by the GEM consortium, responsibility for analysis and interpretation of those data is the sole responsibility of the authors.

Copyright © 2009 Македонска развојна фондација за претпријатија (МРФП).
Сите права се задржани.

ПРЕДГОВОР

Почитувани,

Глобалното истражување на претприемништво (Global Entrepreneurship Monitor – ГЕМ) е најголемо истражување за претприемништво во светот и претставува годишна оценка на претприемништвото на национално ниво.

ГЕМ се фокусира на три главни цели:

- Мерење на разликите во нивоата на претприемничката активност помеѓу земјите;
- Идентификација на фактори кои го одредуваат степенот на претприемничка активност во различни земји;
- Идентификација на политики кои може да ги унапредат претприемничките активност во земји во светот.

Во Македонија, одговорен за реализација на истражувањето во 2008 година е националниот тим за ГЕМ, составен од Македонската развојна фондација за претпријатија (МРФП) и Центарот за развој на нови бизниси (БСЦ) при Машинскиот факултет, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје. Во анкетата, спроведена во Македонија, беа вклучени 2.000 испитаници и 40 стручњаци од различни области од важност за претприемништвото. Анкетата ја спроведе истражувачката агенција ГФК од Скопје. Националниот тим им изразува искрена благодарност на сите испитаници и стручни лица кои беа вклучени во ова истражување. По ова прво издание, националниот тим останува посветен на подобрување на квалитетот на следните истражувања на претприемништвото во Македонија.

Националниот тим за ГЕМ се надева дека резултатите од истражувањето ќе поттикнат размислување и дебата на сите нивоа во нашата држава, во насока на промоција на претприемништвото и креирање политики кои може да ги унапредат претприемничките активности во Македонија.

Декември 2009 г.

Национален тим за ГЕМ Македонија

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

За првпат во Македонија се врши истражување на претприемништвото според методологијата на ГЕМ – Global Entrepreneurship Monitor, воспоставена од Колеџот Бабсон и од Лондонската школа за бизнис. Истражувањето опфаќа телефонска анкета на 2.000 граѓани и се интересира за нивните перцепции и ставови за претприемништвото, за нивната претприемничка активност и за нивните претприемнички аспирации. Освен тоа, во истражувањето беа консултирани и стручни лица.

Општо земено, првото истражување покажа релативно високи показатели за претприемништвото во Македонија.

Перцепциите за претприемништвото се главно позитивни. Речиси секој втор испитаник смета дека во следните 6 месеци постојат добри можности за започнување бизнис, лично познава претприемач и смета дека има соодветни вештини и знаење за започнување бизнис.

Само 35% сметаат дека стравот од неуспех би ги спречил да започнат бизнис, а 40% би започнале во следните 3 години. Дури 80% сметаат дека претприемништвото е добар избор за кариера и 66% дека медиумите му придаваат соодветно внимание на претприемништвото.

Македонија има највисока претприемничка активност од земјите во Европа во кои е правено истражувањето ГЕМ, мерено преку клучниот индекс ТЕА (Total Early-stage Entrepreneurial Activity). Индексот ТЕА за Македонија изнесува 14,5%. Тој означува дека 14.5% од испитаниците на возраст 18-64 години се претприемачи. Притоа, половина од нив се претприемачи во зачеток (имаат деловни активности до 3 месеци), а половина се нови (имаат деловни активности до 3,5 години). Сепак, дури за половина од претприемачите во Македонија претприемништвото е нужност, а за другата половина можност. Се смета дека како што земјата ќе се развива, така ќе се намалува индексот ТЕА, а особено ќе се намалува бројот на претприемачи водени од нужност, за сметка на претприемачите водени од можност. Во Македонија е веројатно да се биде претприемач доколку некој е маж, на возраст од 25 до 34 години, со повисоко ниво на образование и повисоко ниво на приходи. Кога на ТЕА индексот ќе се додадат и оние кои изјавиле дека се сопственици или менаџери на веќе воспоставени бизниси (со деловни операции над 3.5 години), се добива вкупна претприемничка активност од 24.8%.

Меѓу најчестите причини за престанок со бизнис се наведуваат непрофитабилноста на бизнисот и проблемите со финансирањето. Најчести неформални инвеститори на претприемачите се блиски членови на семејството, а најчести извори на формално финансирање се кредити од банки.

Посебна тема во ова истражување на ГЕМ беше претприемничкото образование и обука. Македонија малку заостанува зад земјите од регионот во поглед на посетени обуки поврзани со започнување и водење бизнис, особено по завршувањето на формалното образование.

Со понатамошните истражувања според методологијата на ГЕМ ќе се потврдат иницијалните наоди, ќе се следи развојот на претприемништвото во Македонија и ќе се обезбеди споредба со претприемништвото во другите земји, посебно од регионот.

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД	7
1.1. Што е ГЕМ, цели, принципи и пристап	7
1.2. Вклучени земји и нивна класификација	10
1.3. Преглед на претприемништвото во ГЕМ.....	14
2. ПРЕТПРИЕМНИЧКИ ПЕРЦЕПЦИИ, АКТИВНОСТИ И АСПИРАЦИИ	20
2.1. Претприемнички перцепции.....	21
2.2. Претприемничка активност	26
2.3. Претприемнички аспирации.....	38
3. ОКРУЖУВАЊЕ ЗА ПОДДРШКА НА ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО	42
3.1. Политики и програми за поддршка на претприемништвото во Македонија	44
3.2. Претприемништвото и финансирањето	46
3.3. Претприемничко образование и обука – фокус-тема во ГЕМ 2008 г.....	50
4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	55
ПРИЛОГ 1 Информации за спроведувачките организации и авторите.....	57
ПРИЛОГ 2 Разлика помеѓу ГЕМ и податоците за регистрираните претпријатија ..	61
БИБЛИОГРАФИЈА.....	63

ЛИСТА НА ТАБЕЛИ

Табела 1. Главни показатели во ГЕМ.....	20
Табела 2. Претприемнички перцепции во светот	23
Табела 3 Показатели за претприемничката активност	27
Табела 4. Просечни оценки на опкружувањето за претприемништвото	43
Табела 5. Процент на популација на возраст 18-64 кои поминале доброволна или задолжителна обука при започнување бизнис, за време или по завршувањето на образованието.....	51
Табела 6. Процент на популација 18-64 години кои поминале обука за започнување бизнис по завршување на образованието, по вид на испорачател на обука	52

ЛИСТА НА ГРАФИКОНИ

Графикон 1. Претприемнички перцепции во Македонија.....	25
Графикон 2. Индекси ТЕА со интервал на доверба од 95 %.....	28
Графикон 3. Индекси ТЕА и бруто-домашен производ по жител.....	30
Графикон 4. Претприемништво водено од можности и нужност	31
Графикон 5. Структура на претприемништвото водено од можности	32
Графикон 6. Претприемништвото според родовата структура	32
Графикон 7. Претприемништвото според родот во Македонија	33
Графикон 8. Претприемништвото според возраста во трите групи економии.....	34
Графикон 9. Претприемништвото според возраста во Македонија и во избраните земји	34
Графикон 10. Секторска структура на индексот ТЕА.....	35
Графикон 11. Секторска структура на воспоставени бизниси	35
Графикон 12. Секторска структура на претприемништвото во Македонија и во регионот	36
Графикон 13. Претприемништвото според нивото на образование	36
Графикон 14. Претприемништво според нивото на приходи	37
Графикон 15. Престанок со занимавање со бизнис.....	37
Графикон 16. Причини за престанок со занимавање со бизнис во ГЕМ.....	38
Графикон 17. Индекси ХЕА за избрани земји.....	39
Графикон 18. Претприемничка активност во рана фаза со нова комбинација на продукти и пазари, 2002 – 2008 г.	40
Графикон 19. Структура на неформалните инвестиции.....	48
Графикон 20. Очекувани поврати на неформалните инвеститори.....	48
Графикон 21. Очекувани поврати на претприемачите	49

1. ВОВЕД

1.1.Што е ГЕМ, цели, принципи и пристап

Што е ГЕМ

Глобалното истражување на претприемништвото (Global Entrepreneurship Monitor, во понатамошниот текст – ГЕМ) е најголемо истражување за претприемништво во светот и претставува годишна оценка на претприемништвото на национално ниво. Истражувачките активности започнале како партнерство помеѓу Школата за бизнис од Лондон, Велика Британија и Колеџот Бабсон од Бостон, САД во 1999 г. На почетокот во ова истражување биле вклучени 10 земји, во 2000 г. учествувале 21 земја, за во 2008 г. овој број да се искачи на 43 земји. Оваа година за прв пат и Македонија е дел од ова семејство.

Во 2005 г., Школата за бизнис од Лондон, Колеџот Бабсон и претставници од националните тимови формирале „чадор“ организација под името Асоцијација за истражување на глобалното претприемништво (ГЕРА), која е задолжена за оперативните активности на ГЕМ. Во ГЕМ активно учествуваат над 120 научници и истражувачи од целиот свет.

Повеќе информации за ГЕМ се достапни на интернет-страницата www.gemconsortium.org и www.gem-makedonija.org.mk.

Главни цели на ГЕМ

ГЕМ се фокусира на три главни цели:

- Мерење на разликите во нивоата на претприемничката активност помеѓу земјите;
- Идентификација на фактори кои го одредуваат степенот на претприемничка активност во различни земји;
- Идентификација на политики кои може да ги унапредат претприемничките активност во земји во светот.

Водечки принципи на ГЕМ

Во согласност со своите цели, ГЕМ се фокусира на улогата која ја играат поединците во претприемничкиот процес. За разлика од повеќето начини на собирање податоци за претприемништвото кои го мерат бројот на нови регистрирани и мали претпријатија (види во прилогот 2), ГЕМ ги истражува и перцепциите на поединците во однос на започнување и управување со бизнис. Според ГЕМ, новите претпријатија најчесто се започнати од поединци, а во постојните организации, поединците имаат различни претприемнички перцепции, активности и аспирации.

Друг водечки принцип на ГЕМ е претприемништвото кое претставува процес. Затоа ГЕМ прави повеќе од споредба на претприемничките перцепции и аспирации на оние кои се или не се вклучени во претприемништвото.

Исто така, ГЕМ ги прикажува перцепциите, активностите и аспирациите во различните фази на претприемништвото, од општи намери, кон поактивни почетни фази каде бизнисите се во зачеток, до нови бизниси кои започнале со деловни активности, па сè до фазата на постоечки бизниси и можно затворање на бизнисот.

Пристап и методологија

За разлика од другите истражувања за претприемништво, чиј фокус е најчесто број на нови регистрирани претпријатија, ГЕМ прави напори да спроведе бројни мерења кои имаат за цел да опишат неколку аспекти за претприемништвото во една земја. Повеќе информации за разликите помеѓу ГЕМ и другите истражувања на претприемништво, побарајте во прилогот 2 од овој извештај.

Најпрвин ГЕМ го истражува претприемничкото однесување и перцепциите. Потоа, посебно внимание е посветено на претприемничката активност во рана фаза - индикатор кој во ГЕМ е дефиниран како индекс ТЕА. Во оваа група се вклучени претприемачи во зачеток (претприемачи кои имаат алоцирано средства за бизнис и имаат исплатено плати до 3 месеци) и сопственици на нови бизниси (претприемачи кои имаат исплатено плата од 3 месеци до 3,5 години). Во претприемничката активност се следи и активноста на сопствениците¹ на воспоставени бизниси (претприемачи кои имаат исплатено плати и надоместоци за повеќе од 3,5 години и чии бизниси ги преживеале најризичните фази на претприемничкиот процес) различни од претприемачите во рана фаза и конечно, се истражува и престанокот со занимавање со деловни активности.

Дополнително, ГЕМ ги идентификува аспирациите на претприемачите во однос на воведување нови продукти, планови за нови вработувања, проширување на пазарот и користењето на нови технологии.

ГЕМ исто така ги анализира социо-економските карактеристики на популациите, како и нивните субјективни перцепции и очекувања за претприемничката околина.

За овие цели, во ГЕМ се спроведува:

- анкета на возрасна популација (мерење перцепции, активности и аспирации); и
 - анкета на домашни стручњаци (мерење на степенот на развиеност на околината за развој на претприемништвото).
- Анкетата на возрасна популација се спроведува на репрезентативен примерок

¹) Во поимите „сопственици на нови бизниси“ и „сопствениците на воспоставени бизниси“, покрај сопствениците, се вклучени и менаџерите. Во поимите „сопственици на нови бизниси“ и „сопствениците на воспоставени бизниси“, покрај сопствениците, се вклучени и менаџерите.

од најмалку 2.000 возрасни испитаници на возраст од 18 до 64 години, во секоја земја. Прашалникот се однесува на нивните перцепции и вклученоста во претприемништвото. За многу поединци, претприемничкиот процес често пати започнува со лична оценка на перцепциите за претприемништво. Според тоа, ГЕМ прибира податоци за перципирани можности за започнување бизниси, перципирани вештини и знаење за започнување бизниси и поддршка во државата за започнување бизнис, како добар избор за кариера. Исто така, ГЕМ ги прашува возрасните испитаници за нивните намери за започнување бизнис во блиска иднина.

Анкетата на домашни експерти се спроведува за да се испитаат повеќе области од важност за претприемништвото, како што се: државните политики за поддршка на претприемништво, пристапот до финансии, степенот до кој претприемништвото е застапено во образованието и обуката и други.

Во секоја земја, вклучена во ГЕМ, истражувањето се спроведува од страна на национални тимови акредитирани за таа цел од страна на ГЕРА.

Со цел да се обезбеди конзистентност и споредливост помеѓу податоците од различни земји, секоја од земјите спроведува подеднакво идентична анкета на својата возрасна популација и домашни стручњаци во исто време од годината, користејќи иста методологија.

Во земјите каде постои над 85 % покриеност на телефонските мрежи, националните тимови ангажираат професионални истражувачки фирми кои го спроведуваат истражувањето на репрезентативен примерок, а во земјите каде нема широка распространетост на телефонски линии, се користат директни интервјуа во поголем обем.

Поединечните анкети на националните тимови се хармонизираат во една главна база на податоци (во седиштето на ГЕМ - ГЕРА), врз основа на кои се подготвува глобален извештај за секоја година, а мноштвото податоци се достапни за земјите учеснички во истражувањето за подготовка на нивните национални извештаи. Уникатната способност на ГЕМ да обезбеди информации за претприемничкиот дух во сите земји ги прави овие податоци неопходен извор за секој сериозен обид за проучување и следење на претприемништвото во светот, како и за донесување стратешки одлуки на ниво на држава за развој на малите и на средните претпријатија.

Во Македонија, согласно добиената лиценца од ГЕРА, одговорни за спроведувањето на ГЕМ, како национален тим на ГЕМ, се Македонската развојна фондација за претпријатија (МРФП) и Центарот за развој на нови бизниси (БСЦ) при Машинскиот факултет, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје (повеќе информации за МРФП и за БСЦ се дадени во прилогот 1). Во Македонија во анкетата беа вклучени 2.000 испитаници и 40 стручњаци од различни области од важност за претприемништвото.

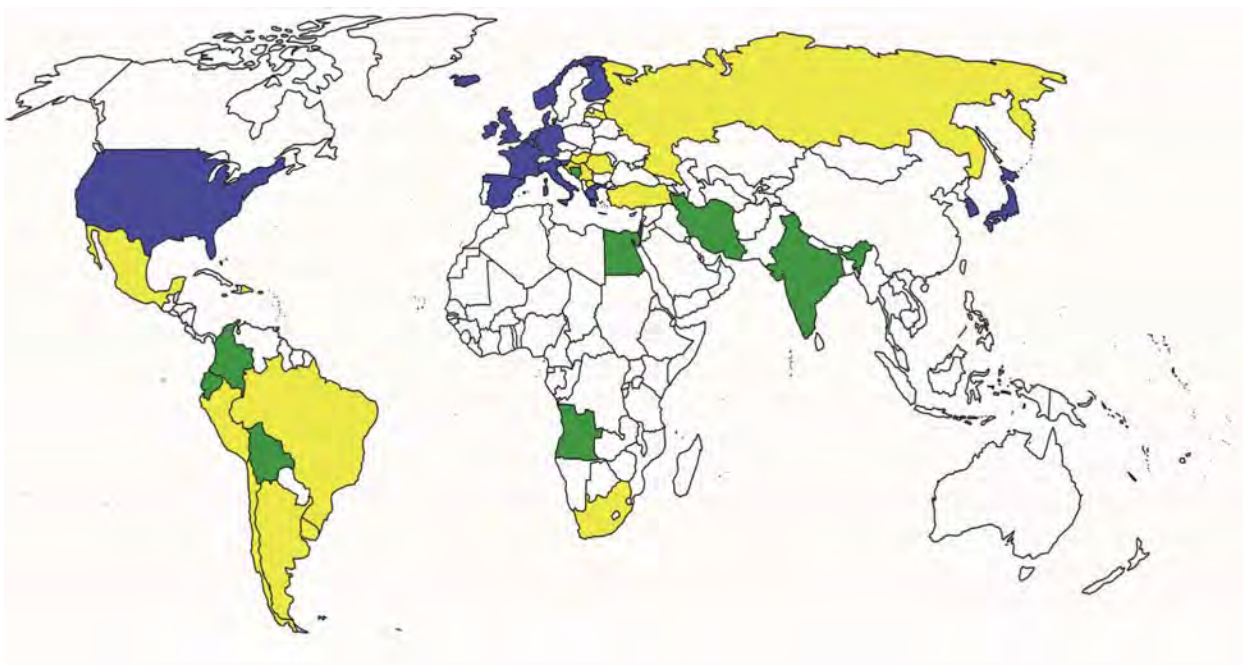
Анкетата ја спроведе истражувачката агенција ГФК од Скопје.

1.2. Вклучени земји и нивна класификација

Вклучени земји

Во 2008 година во ГЕМ се вклучија 43 земји од светот. Повеќе од 150.000 лица, на возраст од 18 до 64 години, беа интервјуирани во периодот од мај до октомври 2008 година за прашања поврзани со нивните претприемнички перцепции, активности и аспирации.

Се смета дека улогата и природата на претприемништвото се различни во различните фази и како што се развиваат земјите на економски план, така тие преминуваат од една во друга фаза. Во овој ревидиран модел на ГЕМ за 2008 г. класификацијата на земјите кои учествуваа во ова истражување е направена според три фази на економски развој, и тоа:

Слика 1 Вклучени земји во ГЕМ 2008 година

Земји чиј развој се потпира на основните фактори на производство² : Ангола, Боливија, Босна и Херцеговина*, Колумбија*, Еквадор*, Египет, Индија, Иран* (обележани со зелено);

Земји чиј развој се потпира на зголемување на ефикасноста: Аргентина, Бразил, Чиле, Хрватска**, Доминиканската Република, Унгарија**, Јамајка, Летонија,

2) Земјите обележани со */** се наречени „транзициски земји“ (чиј БДП се доближува кон горната граница од фазата на развојот).

Македонија, Мексико, Перу, Романија, Русија, Србија, Јужноафриканската Република, Турција, Уругвај (обележани со жолто); и Земји чиј развој се потпира на иновативност: Белгија, Данска, Финска, Франција, Германија, Грција, Исланд, Ирска, Израел, Италија, Јапонија, Република Кореа, Холандија, Норвешка, Словенија, Шпанија, Велика Британија, Соединетите Американски Држави (обележани со сино).

Односот меѓу претприемништвото и економскиот развој - основ за класификација на земјите

Оваа класификација го следи Извештајот за глобалната конкурентност од 2008 година³ и го прикажува односот помеѓу претприемништвото и економскиот развој. Критериумот кој се користи за одредување на фазата на економски развој е бруто-домашен производ (БДП) по глава на жител, искажано во американски долари⁴.

Понатаму во текстот се дадени главни карактеристики на одделните групи земји и на Македонија, како земја учесник во ова истражување.

Земји чиј развој се потпира на основните фактори на производство

Во првата група се земји чиј БДП изнесува под 2.000 \$ по глава на жител. Овие земји својата конкурентност ја базираат на ниски цени, односно евтина работна рака и достапни природни ресурси. Тие најчесто имаат голем земјоделски сектор кој обезбедува неопходни приходи за мнозинство од населението, кое главно живее во внатрешноста на земјата. Со развивање на индустријата, се забрзува економскиот развој, со што вишокот на работна сила од земјоделството мигрира во одделни индустриски гранки, односно сектори со зголемен обем кои најчесто се концентрирани во одредени региони. Подоцна, вишокот работници во овие региони се обидува да создаде можности за самовработување, со цел да обезбеди неопходни приходи за живот.

Земји чиј развој се потпира на зголемена ефикасност

Во втората група се земји чиј БДП изнесува од 3.000 до 9.000 \$ по глава на жител. Нивната конкурентност повеќе не се потпира толку на ниските цени, колку на поквалитетни продукти.

Со развојот на индустријата, во овие земји започнува да се јавуваат институции кои поддржуваат дополнителна индустријализација и зголемување на продуктивноста преку економии на обем. Вообичаено, во овие земји се креираат нови економски и финансиски институции кои имаат, пред сè, за цел да ги

3) 2008 Global Competitiveness Report

4) Исто

поддржат големите државни претпријатија. Наедно, зголемената продуктивност придонесува кон формирање финансиски капитал, кој комбиниран со понудата на финансиски капитал од банкарскиот сектор, ги отвора можностите за развој на мали и средни производствени сектори. Според тоа, во економиите на обем, се очекува дека индустриската активност базирана на потреби се намалува и овозможува простор за новиот произведен сектор со мал обем. Македонија е класифицирана во оваа група земји.

Земји чиј развој се потпира на иновативност

Во третата група се земји чиј БДП е над 17.000 \$ по глава на жител. Нивната конкурентна предност се базира на способноста за иновации, усовершен производствен процес и развој на нови продукти и услуги со додадена вредност.

Како што созрева една економија и како што се зголемува богатството внатре, се очекува нагласокот во индустриската активност постепено да преоѓа кон експанзивниот услужен сектор кој ги задоволува потребите на богатата популација и обезбедува услуги кои се очекувани за општество со високи приходи. Индустрискиот сектор еволуира и забележува подобрувања во однос на различните услуги и развој на знаење, додека институциите одговорни за знаење во економијата се зајакнуваат. Ова овозможува развој на иновативни претприемнички активности, на претприемачи кои бараат можности и кои не се плашат да ги предизвикаат постоечките актери во економијата. Често пати, малите и иновативни претпријатија се поиновативни и попродуктивни во споредба со големите актери, со што тие стануваат „агенти на креативна деструкција“.

Македонија – земја чиј развој се потпира на зголемена ефикасност

Според БДП по глава на жител, кој во 2008 г. изнесува 4.656 американски долари, Македонија се вбројува во земјите чиј развој се потпира на зголемена ефикасност. Другите главни карактеристики на оваа група земји, главно се потврдуваат и во примерот на Македонија.

Во 2008 година во Македонија стапката на економски раст достигна 5 %. Овој раст, покрај трговијата, во најголем дел е резултат на остварувањата во примарните и секундарните дејности: земјоделскиот, индустрискиот и градежниот сектор. Наедно, значаен придонес во растот на домашната побарувачка имаше личната потрошувачка и однесувањето на државата, преку зголемена јавна потрошувачка и раст на државните капитални инвестиции.

Експанзивната кредитна политика на банките значително ја поддржа зголемената потрошувачка на домаќинствата во текот на годината. Наедно, значителното намалување на каматните стапки во последните неколку години (почнувајќи од 2003 г.) и зголемената кредитна активност на банките кон приватниот сектор,

доведоа до пораст на инвестициите во овој сектор⁵. Во последните десет години интензивно се развиваат и образовните институции, а значително се осовременуваат и наставните програми на сите нивоа на образование. Средното образование стана задолжително, а се отворија 3 нови државни универзитети и над 10 приватни универзитети. Сето ова придонесе за зголемување на понудата на знаење кон македонските граѓани, што секако е основа за креирање економија базирана на знаење, иновации и конкурентност.

Сепак, позитивните трендови беа прекинати во последното тримесечје, кога реалниот сектор започна да ги чувствува ефектите од светската економска криза. Надворешниот шок главно го погоди индустрискиот сектор (пред сè, извозноориентираните индустриски гранки) и значително се одрази на очекувањата на економските субјекти.

Во Извештајот, понатаму, дадена е споредба на дел од податоците за Македонија во однос на дел од земјите учесници во истражувањето, и тоа:

- Босна и Херцеговина, како земја од регионот и која според БДП припаѓа во групата на земји чиј развој се потпира на основните фактори на производство;
- Србија и Хрватска, земји од регионот чиј развој се потпира на зголемена ефикасност;
- Словенија, земја од регионот чиј развој се потпира на иновативност;
- Земјите членки на ЕУ, учесници во истражувањето (во просек); и
- Земјите членки на ОЕЦД, учесници во истражувањето (во просек).

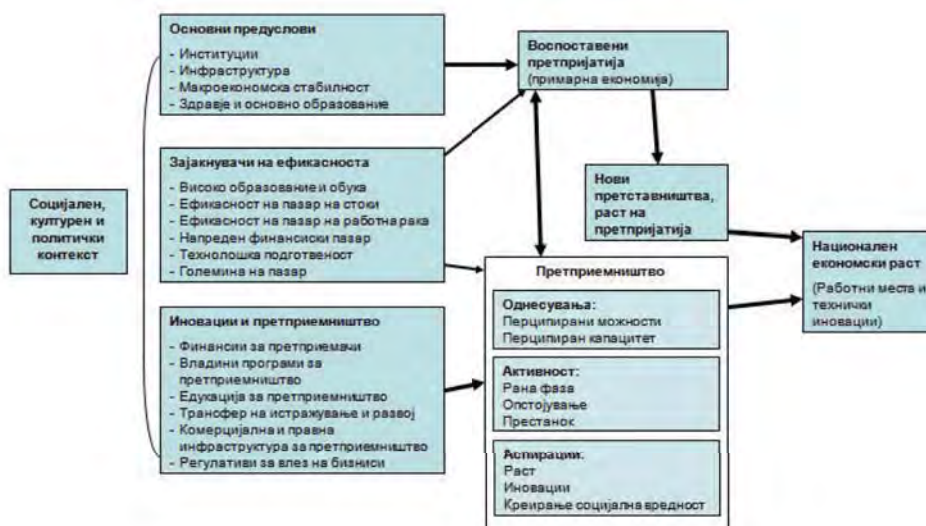
За дел од податоците, дадена е споредба со сите земји учесници во истражувањето.

Оваа година фокус-тема на глобално ниво е „Претприемничкото образование и обуки“.

5) Годишен извештај за 2008 г., НБРМ

Модел на ГЕМ

Во сликата 2 прикажан е моделот на ГЕМ. За економиите кои се потпираат на основните фактори на производство, нагласокот е ставен врз основните предуслови: институции, инфраструктура, макроекономска стабилност, здравје и основно образование. Овие основни предуслови помагаат да се одржи претприемништвото „водено од нужност“, а може да има влијание и врз претприемништвото „водено од можност“. Како што напредуваат економиите, други услови, наречени зајакнувачи на ефикасноста, стануваат сè позначајни. Иако истите не се директно поврзани со претприемништвото, тие индиректно придонесуваат за развојот на пазарите и претприемништвото. За земјите чиј развој примарно се потпира на иновации, опкружувањето станува поважно за поддршката на економскиот развој, отколку основните предуслови или зајакнувачи на ефикасноста.

Слика 2 - модел на ГЕМ (ревидиран 2008 г.)

1.3. Преглед на претприемништвото во ГЕМ

Важноста на претприемништвото за економскиот развој
Постои општа согласност за важноста на претприемништвото за економскиот развој. Претприемачите ја зголемуваат иновативноста, ги забрзуваат структурните промени во економијата и ги принудуваат постоечките претпријатија да ја подобрат својата ефикасност и на тој начин даваат индиректен придонес за зголемување на продуктивноста. Општо е прифатено дека претприемачите кои имаат висок раст обезбедуваат огромен придонес кон креирањето работни места и понекогаш целосно се одговорни за вкупниот број нови работни места во

економијата. Придонесот на претприемачите во економијата исто така варира во согласност со фазата на економски развој.

Според општото разбирање, нивото на самовработување „водено од нужност“ е посебно забележливо во ниските степени на економски развој, бидејќи економијата сè уште не може да поддржи висок број работни места во секторите со висока продуктивност.

Како што постепено се развива економијата, степенот на претприемничките активности „водени од нужност“ постепено се намалуваат, додека се зголемува бројот на продуктивните сектори и се обезбедуваат поголем број можности за вработување. Истовремено, претприемничките активности „водени од можност“ се зголемуваат, со што се воведува квалитативна промена во севкупната претприемничка активност. Овој пад во претприемништвото „водено од нужност“, проследено со зголемување на претприемништвото „водено од можност“, се нарекува хипотеза за „U – крива“ (види повеќе во делот Претприемничка активност).

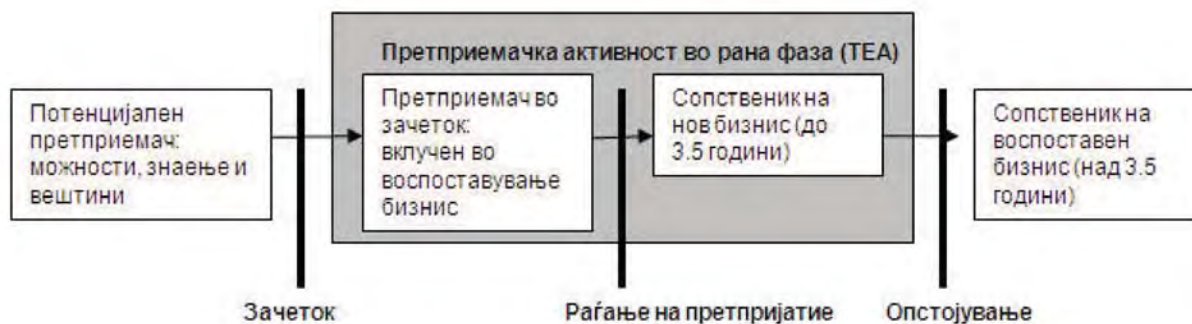
Иако постои значителна поддршка за хипотезата за U-кривата, таа единствено прикажува релација и не ја отсликува целосно сложеноста на причинско-последичната врска помеѓу претприемништвото и економскиот раст.

Поединецот во претприемништвото како процес

Еден индивидуален претприемач, кој успеал во создавање и одржување бизнис, поминал низ претприемничкиот процес. Претприемничкиот процес започнува пред да стане претпријатието оперативно. Некој кој штотуку започнал бизнис и се обидува да преживее во многу конкурентна средина е претприемач, и покрај тоа што нема аспирации за висок раст. Од друга страна, едно лице може да биде сопственик на воспоставено претпријатие кој веќе долго време е во бизнисот и сè уште може да биде иновативен, конкурентен и со аспирации за висок раст. Таквите лица исто така се предмет на систематска и темелна анализа во ГЕМ. Во рамките на овој контекст, податоците на ГЕМ го опфаќаат животниот циклус на претприемничкиот процес и ги набљудува поединците во одделни моменти, и тоа:

- кога тие алоцираат средства за започнување бизнис кој планираат да го поседуваат (претприемачи во зачеток);
- кога тие поседуваат и раководат со нов бизнис во кој се исплатени плати за повеќе од три месеци, но не повеќе од 3,5 години (сопственици на нов бизнис);
- и
- кога тие поседуваат и раководат веќе воспоставен бизнис кој функционира повеќе од 3,5 години (сопственици на воспоставен бизнис).

Сликата 3 го прикажува претприемничкиот процес и оперативните дефиниции кои се користат во ГЕМ.

Слика 3 – Претприемнички процес и оперативни дефиниции во ГЕМ

Претприемничка активност во рана фаза –индекс ТЕА

Стапката на претприемачи во зачеток и сопственици на нови претпријатија се сметаат за индикатор на претприемничка активност во рана фаза. Овој индикатор во ГЕМ е дефиниран како индекс ТЕА на една земја.

За ГЕМ, плаќањето на каков било надоместок за повеќе од три месеци, вклучително и за сопствениците, се смета за „раѓање на претпријатије“. Дури и ако добар дел од претприемачите во зачеток не успеат да го започнат бизнисот, нивните дејствија може да имаат позитивен ефект врз економијата поради заканата од влез на нов конкурент, што може да претставува притисок врз постојните претпријатија да дејствуваат поефикасно.

Сопствениците на претпријатијата кои исплатиле плата и надоместоци за повеќе од 3,5 години се класифицирани како „сопственици на воспоставени бизниси“. Нивните бизниси го преживеале предизвикот на водење нов бизнис.

Високите стапки на „воспоставени бизниси“ може да укажат на позитивни услови за функционирање на претпријатијата. Сепак, тоа не мора да биде случај. Ако една земја прикаже голем број „воспоставени бизниси“, а од друга страна низок степен на претприемничка активност во рана фаза –индекс ТЕА, укажува на низок степен на динамичност на претприемничката активност.

Границата до 3,5 години е пресметана врз основа на теоретски и оперативни анализи

Текстуална рамка 1

Како се пресметува индексот ТЕА

Еден од најпознатите показатели на претприемништвото во ГЕМ е индексот на претприемништво во рана фаза или т.н. индекс ТЕА. Овој индекс се пресметува на идентичен начин во сите земји:

- се спроведува анкета на репрезентативен примерок на возрасната популација во секоја земја во периодот од мај до септември;
- испитаниците треба да одговорат на три прашања кои ја чинат суштината на индексот ТЕА: Дали вие, сами или со други лица, во моментот се обидувате да започнете нов бизнис, независно од вашата работа? Дали вие, сами или со други лица, во моментот се обидувате да започнете нов бизнис како дел од вашата работа? Дали вие, сами или со други лица, во моментот сте сопственици или менаџери на бизнис?;
- оние кои ќе одговорат позитивно на овие прашања, добиваат дополнителни прашања со цел да се осигура дека истите се активни во создавањето деловни можности како сопственици или менаџери, временски период за кој исплаќале надоместоци за вработените и други прашања поврзани со трошокот и времето за почетни деловни активности, извори на финансирање и број на нови вработувања. Се прави разлика помеѓу двата вида претприемачи: претприемачи во зачеток (оние кои исплаќале плата за помалку од три месеци) и сопственици/менаџери на нови бизниси (оние кои исплаќале плата за период од 3 до 42 месеци);
- претприемничката активност во рана фаза е збир на претприемачи во зачеток и сопственици/менаџери на нови бизниси, без притоа двојно да се броени истите (т.е. оние кои позитивно одговориле на двете прашања);
- претприемничката активност во рана фаза може да се споредува помеѓу државите и ја мери способноста на една земја да биде претприемничка.

Што е претприемништво

Постојат различни мислења и, според тоа, различни дефиниции за претприемништвото. Различните мислења за претприемништвото се интересни бидејќи ја отсликуваат улогата на претприемништвото во секоја од трите економски фази кои беа наведени претходно. Се верува дека Кантило (1755) бил првиот кој го дефинирал претприемништвото. Според него, претприемач „е некој кој е спремен за прифаќање личен финансиски ризик при деловен потфат”.

На крајот од 19 век, гледиштето на Маршал се фокусира на класата претприемачи и нивната важност за пазарната економија (1890). Тој го опишува начинот на кој претприемачите ги користат своите вештини и економиите на обем. Успешните претприемачи ги споредува со високите дрва во шумата, кои висат над своите соседи и им ја одземаат потребната светлост и воздухот. Гледиштето на Маршал

го отсликува претприемништвото фокусирано на економии на обем, како одраз на фазата на економии кои се потпираат на зголемена ефикасност.

Шумпетер (1934; 1942) претставувал пионер во поврзувањето на динамичниот аспект на претприемништвото со иновациите и економскиот развој. Неговиот концепт за „креативна деструкција“ може директно да се поврзе со улогата на претприемништвото во земјите водени од иновации. Претприемачите кои воведуваат продукти поврзани со пазарот ја прошируваат границата на технолошки постигнувања и ја уништуваат економската активност која се базира на стара технологија.

Најновите гледишта за претприемништвото варираат и со ова се нагласува повеќекратната природа на претприемништвото. Давидсон (2004) наведува седум феномени поврзани со претприемништвото, додека Венекерс и Тирик (1999) наведуваат 13 различни концепти за претприемништвото.

Компоненти на претприемништвото

Во неодамнешното истражување, Годин и колегите (2008) идентификуваат шест заеднички компоненти за претприемништвото. Детално истражувајќи ги предложените компоненти (Акс и Шерб, 2008), може да бидат идентификувани три главни компоненти:

- претприемнички перцепции;
- претприемничка активност; и
- претприемнички аспирации.

Овие компоненти се меѓусебно поврзани во еден сложен комплекс на односи. На пример, позитивните перцепции кон претприемништвото може да ги зголемат претприемничките активности и аспирации, кои пак понатаму може позитивно да влијаат врз перцепциите со зголемување на бројот на позитивни примери. Позитивните аспирации може да ја сменат природата на активноста и притоа да влијаат на промена на перцепциите.

Претприемничките перцепции се перцепции кон претприемништвото. Степенот до кој луѓето гледаат добри можности за започнување бизнис или степенот до кој тие им придаваат висок статус на претприемачите, може да се наречат претприемачки перцепции. Други релевантни перцепции може да вклучат ниво на ризик до кое поединците се подготвени да одат, како и нивната перцепција за сопствените вештини, знаење и искуство при креирање бизнис.

Претприемничките перцепции се важни бидејќи тие искажуваат општи ставови на населението во однос на претприемачите и претприемништвото. Важно е земјите да имаат луѓе кои ги препознаваат бизнис-можностите и кои сметаат дека ги имаат потребните вештини за искористување на тие можности. Згора на тоа, ако општите перцепции во една држава кон претприемништвото се позитивни,

на тој начин ќе се генерира општа поддршка, финансиски ресурси и бенефиции за оние кои веќе се претприемачи или сакаат да започнат со бизнис.

Претприемничките перцепции може да влијаат врз претприемничката активност, но исто така врз нив може да влијае претприемничката активност. На пример, поединците кои знаат други лица кои неодамна започнале бизнис можат, преку запознавање на тој процес, да бидат уверени дека станува збор за добра можност.

Претприемничката активност е повеќедимензионална. Еден важен нејзин аспект е степенот до кој луѓето преземаат нови деловни активности, но и зошто престануваат да се занимаваат со бизнис. Во рамките на новите деловни активности, може да биде идентификувана различна претприемничка активност. На пример, создавањето бизнис може да варира од една до друга индустрија, зависно од полот, возраста и образованието на претприемачите. Претприемничката активност, пред сè, е повеќе процес, отколку настан. Затоа ГЕМ ги мери почетните, новите и воспоставените бизниси.

Со истражувањето на претприемничката активност исто така се овозможува да ги истражиме разликите во трите фази во економскиот развој на земјите. На пример, активноста на почетните и новите бизниси се очекува да биде подинамична во земји чиј развој се потпира на основните фактори на производство, главно поради тоа што се „водени од нужност“. Во земјите чиј развој се потпира на иновации, претприемничката активност „водена од можност“ се очекува да биде повисока од земјите кои се потпираат на основните фактори на производство и зголемена ефикасност.

Претприемничките аспирации ја отсликуваат квалитативната природа на претприемничката активност. На пример, претприемачите се разликуваат во своите аспирации за воведување нови продукти, нови процеси во производството, пристап до надворешни пазари, развој на организација и финансирање на растот со надворешен капитал. Овие аспирации, ако се реализираат, може да имаат значително влијание врз економските резултати предизвикани од претприемничките активности. Иновациите во делот на процесот и/или производот учеството на меѓународните пазари и амбициите за висок раст се сметаат за главните карактеристики на претприемништво со „амбиции или високи аспирации“. ГЕМ ги идентификува таквите аспирации.

2. ПРЕТПРИЕМНИЧКИ ПЕРЦЕПЦИИ, АКТИВНОСТИ И АСПИРАЦИИ

Во делот 2 од овој извештај, дадени се деталите од истражувањето, следејќи ги претходно дефинираните компоненти на претприемништвото.

Главните показатели за секоја компонента се дадени во табелата 1.

Табела 1. Главни показатели во ГЕМ

ПОКАЗАТЕЛ	ОПИС
Претприемнички перцепции	
Перципирани можности	Процент од популација 18-64 години (не вклучува поединци вклучени во која било фаза на претприемничка активност) кои гледаат добри можности за започнување бизнис во обла
Перципирани способности	Процент од популација 18-64 години (не вклучува поединци вклучени во која било фаза на претприемничка активност) кои сметаат дека ги имаат потребните вештини и знаења за започнување бизнис
Претприемнички намери	Процент од популација 18-64 години (не вклучува поединци вклучени во која било фаза на претприемничка активност) кои имаат намера да започнат бизнис во следните три години
Стапка на страв од неуспех	Процент од популација 18-64 години со позитивни перципирани можности (не вклучува поединци вклучени во која било фаза на претприемничка активност) кои наведуваат дека стравот од неуспех би ги спречило да започнат бизнис
Претприемништво како посакуван избор во кариерата	Процент од популација 18-64 години кои се согласуваат со изјавата дека во нивната земја повеќето луѓе сметаат дека посакуван избор во кариерата е започнување бизнис
Место во медиумите за претприемништвото	Процент од популација 18-64 години кои се согласуваат со изјавата дека во нивната земја често пати гледаат прилози во јавните медиуми за успешни нови бизниси
Претприемничка активност	
Стапка на претприемништво во зачеток	Процент од популација 18-64 години кои се во моментот претприемачи во зачеток, т.е. активно вклучени во воспоставување бизнис во нивна сопственост или коопственост; претпријатието нема исплатено плати, надоместоци или какви било други надоместоци за сопственици, за повеќе од три месеци
Стапка на сопствеништво на нови бизниси	Процент од популација 18-64 години кои во моментот се сопственици-менаџери на нов бизнис, т.е. поседуваат и управуваат со бизнис кој има исплатено плати, надоместоци и други надоместоци за повеќе од три месеци, но помалку од 42 месеци
Претприемничка активност во рана фаза (ТЕА)	Процент од популација 18-64 години кои се претприемачи во зачеток или сопственици-менаџери на нов бизнис (како што е дефинирано погоре)
Стапка на сопствеништво над воспоставен бизнис	Процент од популација 18-64 години кои се во моментот сопственици-менаџери на воспоставени бизниси. т.е поседуваат и управуваат со тековен бизнис каде се исплатени плати, надоместоци или други надоместоци за сопственикот за повеќе од 42 месеци
Стапка на вкупна претприемничка активност	Процент од популација 18-64 години кои се вклучени во претприемничка активност во рана фаза или се сопственици-менаџери на воспоставен бизнис (како што е дефинирано погоре)
Стапка на престанок на бизниси	Процент од популација 18-64 години кои, за време на претходните 12 месеци, престанале со деловни активности, преку продажба, затворање или на друг начин прекинале со односите на сопствеништво/управување со бизнис. Забелешка: Ова НЕ претставува мерење на стапка на затворање бизнис.
Претприемничка активност основана на можност и водена од иновации: релативна зачестеност (преваленца)	Процент на оние лица вклучени во претприемничка активност во рана фаза (како што е дефинирано погоре) кои (1) сметаат дека се водени од можностите наспроти немање опции за работа; и (2) кои наведуваат дека главната причина за вклучени во таа можност е да бидат независни или да го зголемат својот приход, отколку да го одржуваат постојниот приход
Претприемнички аспирации	
Очекувања висок раст во претприемничка активност во рана фаза (ХЕА)	Процент од популација 18-64 години кои се претприемачи во зачеток или сопственици/менаџери на нов бизнис (како што е дефинирано погоре) и се очекува да вработат најмалку 20 вработени, пет години од моментот на спроведување на анкетата
Очекувања висок раст во претприемничка активност во рана фаза: релативна зачестеност	Процент на претприемачи во рана фаза (како што е дефинирано погоре) кои очекуваат да вработат најмалку 20 вработени, пет години од моментот на спроведување на анкетата
Нов производ на пазарот во претприемничка активност во рана фаза: релативна зачестеност	Процент на претприемачи во рана фаза (како што е дефинирано погоре) кои наведуваат дека нивниот продукт или услуга се нови за барем мал дел од нивните клиенти и кои наведуваат дека нивниот продукт или услугата не ги нудат многу од нивните конкуренти
Претприемничка активност во рана фаза во технолошките сектори: релативна зачестеност	Процент на претприемачи во рана фаза (како што е дефинирано погоре) кои се активни во „висока технологија“ или „средно кон висока технологија“, како што е определено во класификацијата на ОЕЦД (2003)

2.1. Претприемнички перцепции

Една од главните компоненти кои го сочинуваат претприемништвото се претприемничките перцепции. Токму затоа и главниот фокус на ГЕМ е оценка на влијанието на овие елементи врз претприемништвото во една земја. Претприемничките перцепции се наоѓаат во повратна меѓусебна спрега со претприемничките активности и аспирации. Заедно, тие го одредуваат степенот на развој на претприемништвото во една земја.

Една од поважните претприемнички перцепции е спремноста и перципираната способност да се стане претприемач (Давидсон, 1991). Нивото на образование и достапноста на програмите за обуки за претприемништво се можни детерминанти на перципираните способности. Од друга страна, подеднакво важно е тоа што потенцијалните претприемачи перципираат дека постојат можности за започнување бизнис. Овие перцепции се под влијание на условите за водење бизнис, економскиот развој, демографските промени, културните специфики и државните политики за подобрување на претприемништвото.

Но, постојат и други фактори покрај горенаведените. Како што се зголемува бројот на успешни претприемачи во околината, перцепцијата на луѓето за сопствените способности за водење бизнис може да биде зајакната, без притоа да се зајакнат нивните реални претприемнички способности.

Перцепции на можности за започнување бизнис

Не постои еден единствен модел каде се опишани процените и одлуките кои се прават, како и чекорите кои се преземаат при започнување бизнис. Некои лица се решаваат да започнат бизнис откако идентификувале специфична можност за бизнис. Истите може во одреден момент да преземат активности, иако претходно не размислувале да започнат бизнис. Според тоа, за претприемачите перцепцијата за можностите за бизнис може да дојде претходно или токму пред воспоставување на бизнисот или истовремено со воспоставувањето на бизнисот.

Според податоците презентирани во табелата 2, некои земји имаат поволни перцепции кон претприемништвото, но истовремено се со помал број искажани намери за вклучување во претприемништвото. Ова е случај во многу земји кои се потпираат на иновациите во Европа. Со други зборови, иако претприемничките ставови и перцепции се со релативна висока зачестеност, регистрирано е ниско ниво на желба за вклучување во претприемништвото, во споредба со можните други извори на приходи. Причините за ваквата појава може да се должат на различните национални особености во државите. Во некои земји можеби постојат преголеми административни пречки поврзани со започнување бизнис, со што се намалува привлечноста на претприемништвото. Исто така,

заштитата на работниците може да е значително поголема. Ваквата состојба не дејствува охрабрувачки за веќе вработеното лице кое има позитивна перцепција за станување претприемач. Друга последица од преголемата заштита на работниците е дека потенцијалните претприемачи би можеле да се откажат од ангажирање работници поради значителните загуби кои би ги имале ако подоцна треба да ги отпуштат.

Во крајниот десен дел од табела 2 се презентирани резултатите од двата показатели кои ги мерат претприемничките ставови и перцепции.

Првиот показател го одредува процентот на испитаници кој смета дека во земјата претприемништвото се смета за посакуван избор за кариера. Овој показател значително варира во рамките на секоја земја од трите фази на економскиот развој.

Вториот показател се однесува на популарноста на претприемништвото каде се наведени мислења за степенот на информирање на медиумите за новите бизниси во земјата, онака како што е тоа перципирано од страна на испитаниците. Во земјите со економија која се потпира на основните фактори на производство овие перцепции не треба да бидат главната грижа на владите. Во земјите со економии кои примарно се потпираат на зголемена ефикасност, треба да им се посвети внимание на претприемничките ставови и перцепции.

Перцепции на ризици за започнување бизнис

Ако едно лице има позитивни перцепции во однос на претприемништвото, не може со сигурност да се каже дека тој или таа навистина ќе се вклучи во некоја претприемничка активност. На почетокот, тој или таа прави процена, која може, но не мора да биде свесно направена. Најважната работа на почетокот е процената на трошоците, што вклучува споредба на очекуваниот поврат на инвестициите во претприемништвото со очекуваниот поврат од некое друго занимање. Најчесто, алтернатива на претприемништвото е „да се биде вработен“.

Потенцијалниот претприемач потоа прави процена на ризикот во однос на можната награда - дури и во случај кога очекуваниот поврат од претприемништвото е значително повисок во споредба со другите алтернативи, (перципираниот) вклучениот ризик може да биде оценет како превисок. Одбегнувањето ризик кај поединецот може да претставува важен фактор при преминот од потенцијално (или латентно) претприемништво кон реална претприемничка активност (Килстром и Лафон, 1979). Во исто време, врз одлуките на поединецот може да влијаат демографските карактеристики, како што се тоа возрастта, полот, потеклото или етничката припадност, како и поддршката од институциите. На пример, постарите лица, при својата процена на ризикот наспроти наградата, може да го оценат ризикот за започнување бизнис согласно својата здравствена состојба и карактеристиките на здравствениот систем во една земја, додека имигрантите

вообичаено имаат помалку алтернативи за остварување заработувачка. Овие проценки на крајот може да водат кон намери (и последователни дејствија) за започнување бизнис, посебно во однос на претприемништвото кое се базира на идентификувани можности. Ова е случај со поголем број претприемачи, посебно во земјите кои се потпираат на иновациите. Сепак, за одреден број лица вклучувањето во претприемничка активност е нужност, тие едноставно немаат други опции за заработувачка, освен претприемништво.

Табела 2. Претприемнички перцепции во светот

	Перцепциите на поединците						Претприемништво се смета за претпочитан избор за кариера c)	Внимание на медиумите за претприемништвото c)
	Гледа добри можности за започнување бизнис во следните 6 месеци a)	Стравот од неуспех би го спречил започнување бизнис b)	Лично знае некој кој започнал бизнис во претходните 2 години a)	Ги има потребите знаење и вештини за започнување бизнис a)	Очекува да започне бизнис во следните три години a)	Претприемништво се смета за претпочитан избор за кариера c)		
Процент на испитаници кои се согласуваат со изјавата								
Економии кои се потпираат на основните фактори на производство								
Ангола	74	45	71	44	27	49	46	
Боливија	52	49	38	67	38	81	60	
Босна и Херцеговина	50	26	39	62	25	82	60	
Колумбија	65	41	34	54	60	92	78	
Еквадор	50	35	33	66	37	79	57	
Египет	40	25	40	53	35	73	57	
Индија	58	46	56	45	33	67	81	
Иран	35	22	45	58	36	57	53	
Економии кои се потпираат на зголемена ефикасност								
Аргентина	48	40	30	53	15	69	80	
Бразил	44	43	44	49	26	68	78	
Чиле	30	34	41	54	29	80	44	
Хрватска	53	36	51	56	10	70	61	
Доминиканската Република	58	31	54	70	30	92	64	
Унгарија	26	47	26	43	6	48	19	
Јамајка	52	26	46	65	17	81	71	
Летонија	37	37	33	23	7	75	71	
Македонија	47	35	46	52	39	80	66	
Мексико	59	31	50	55	26	66	52	
Перу	60	38	50	66	34	82	71	
Романија	45	52	36	21	9	56	56	
Русија	39	66	33	14	3	60	50	
Србија	56	28	52	60	31	72	67	
Јужна Африка	60	38	41	31	13	65	69	
Турција	47	39	27	44	21	72	63	
Уругвај	57	33	40	58	17	71	67	
Економии кои се потпираат на иновации								
Белгија	23	30	28	34	6	47	38	
Данска	69	43	43	30	5	57	32	
Финска	54	32	46	30	5	46	71	
Франција	34	53	33	25	13	63	38	
Германија	35	49	29	30	4	56	50	
Грција	35	55	35	46	13	76	55	
Исланд	38	36	60	45	12	61	81	
Ирска	35	37	33	42	6	55	65	
Израел	39	43	35	35	14	58	57	
Италија	35	48	30	35	7	68	40	
Јапонија	13	44	21	9	4	26	59	
Република Кореја	20	32	32	23	17	69	67	
Холандија	54	33	32	30	4	85	61	
Норвешка	46	28	34	33	7	61	71	
Словенија	55	33	50	44	7	58	67	
Шпанија	32	52	36	43	5	68	43	
Велика Британија	41	38	23	45	5	52	54	
САД	44	28	33	48	7	63	73	

a) Именител: непретприемничка активна возрасна популација од 18 до 64 години

b) Именител: непретприемничка активна возрасна популација од 18 до 64 години која гледа добри можности за започнување бизнис

c) Именител: возрасна популација од 18 до 64 години

Извор: ГЕМ АПС

Претприемнички перцепции во Македонија

Речиси секој втор испитаник од Македонија (47 %), претприемнички неактивен, смета дека во следните 6 месеци ќе има добри можности за започнување бизнис. Имајќи предвид дека истражувањето беше спроведено во јуни 2008 година, пред да станат видливи последиците од глобалната светска криза во Македонија, ваквите високи очекувања може да бидат намалени во следните истражувања на ГЕМ. И другите земји од регионот (Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија) забележуваат речиси идентични податоци во однос на овој показател.

Страв од неуспех

Стравот од неуспех често се смета за важна културолошка компонента која негативно влијае врз активностите поврзани со нови претпријатија. Сепак, овој наведен ефект не е целосно потврден. Секоја година, ГЕМ, по случаен избор, ги прашува испитаниците дали стравот од неуспех би ги спречил да започнат бизнис. Со цел да се добие поголемо разбирање за ефектот на „стравот од неуспех“, логично е да се прашаат оние кои во моментот не се вклучени во претприемништво дали гледат добри можности за започнување бизнис. Ако стравот од неуспех преовладува помеѓу оние кои во принцип гледаат добри можности за започнување бизнис, тогаш интервенциите за намалување на стравот од неуспех би биле оправдани.

35 % од испитаниците кои се претприемнички неактивни наведуваат дека стравот од неуспех би ги спречил да започнат сопствен бизнис. Оваа стапка не отстапува значително од стапките на земјите од регионот.

Лично познава претприемач

46 % од испитаниците во Македонија изјавиле дека лично познаваат некој што започнал бизнис во последните две години. Процентот е близок со процентите на земјите од регионот.

Перципирани вештини за започнување бизнис

52 % од испитаниците во Македонија, кои не се претприемнички активни, сметаат дека ги имаат потребните знаење, вештини и искуство за успешно започнување бизнис. Оваа стапка е помала во однос на Босна и Херцеговина (62 %), на Хрватска (56 %) и на Србија (60 %), но поголема во однос на Словенија (44 %).

Желба за започнување бизнис

Во споредба со другите земји од регионот вклучени во ГЕМ, Македонија претставува водечка земја во однос на желбите за започнување бизнис во следните 3 години. Имено, 39 % од претприемнички неактивната популација очекува да започне бизнис во следните 3 години. Овие желби во практика не може да бидат потврдени, односно бројот на испитаници кои изјавиле дека се почетни претприемачи (во зачеток) изнесува 7,19 %, што укажува на јаз во желбите наспроти преземените активности на лицата кои планираат да станат претприемачи. Желбата за започнување бизнис во Србија изнесува 31 %, во Босна и Херцеговина 25 %, во Хрватска 10 % и во Словенија 7 %. Во земјите од ЕУ, процентите најчесто се едноцифрени, а највисокиот е 13 % во Франција и во Грција.

Претприемништво како добар избор за кариера

Во Македонија 80 % од испитаниците сметаат дека претприемништвото претставува добар избор за кариера. Ова е меѓу највисоките проценти во сите земји во кои е спроведено истражувањето ГЕМ.

Медиумска покриеност на претприемништвото

Два од три испитаници во ГЕМ сметаат дека медиумите често обезбедуваат информации за успешните нови претпријатија во земјата. Слични резултати има и во земјите од регионот.

Графикон 1. Претприемнички перцепции во Македонија

2.2. Претприемничка активност

Како што видовме во воведниот дел, претприемничката активност е повеќедимензионална. Наспроти претходната фаза во која ГЕМ се интересира какви се ставовите и перцепциите на потенцијалните претприемачи, клучен аспект во оваа фаза е дали луѓето се претприемнички активни, односно дали актуелните претприемачи преземаат конкретни акции. Со оглед дека најдобро е претприемништвото да се гледа како процес, претприемничката активност се интересира дали конкретните акции на актуелните претприемачи се однесуваат на:

- преземање деловни потфати кои се во зачеток (почеток);
- издигнување нови бизниси;
- опстојување на веќе воспоставените бизниси; и
- престанок со занимавање со бизнис.

Почетната или претприемничката активност во зачеток ги опфаќа лицата кои се одлучиле да преземат конкретен деловен потфат, ангажирале ресурси за почеток и дури може и започнале со деловни операции и исплатиле плати во првите 3 месеци. Се смета дека исплатата на плати во период од првите 3 месеци е всушност моментот на раѓање на бизнисот. По овој период се смета дека бизнисот преминува од почетната фаза (или фазата на зачеток) во фазата на нов бизнис.

Нови бизнис-сопственици/менаџери се оние кои исплатиле плата во периодот од првите 3 месеци до 3,5 години (42 месеци). ГЕМ ја зема рамката до 3,5 години врз низа теоретски и практични основи (Reynolds, et al, 2005).

Комбинацијата на претприемачи во зачеток и сопственици на нови бизниси во ГЕМ се зема како индикатор за т.н. претприемничка активност во рана фаза. Иако низа потфати во зачеток нема да успеат да се издигнат, се смета дека самата нивна активност е корисна за економијата поради постојаната закана од влез на нови „играчи“ (конкуренти) на пазарот, создавајќи притисок врз воспоставените бизниси постојано да се подобруваат. Претприемничката активност во рана фаза во ГЕМ се мери со еден од клучните показатели –индекс ТЕА или индекс на претприемничка активност во рана фаза.

Бизнисите кои исплатиле плати над 3,5 години се сметаат за веќе воспоставени бизниси. Во овој период тие ги преживеале премрежјата со кои вообичаено се соочуваат новите бизниси. Нивното натамошно опстојување на пазарот веќе не го носи товарот на нов бизнис. Се смета дека високите стапки на воспоставени бизниси може да индицираат поволна околина за опстанок на бизнисите.

Конечно, еден од битните елементи на претприемништвото е и престанокот со занимавање со бизнис. Притоа, престанокот опфаќа затворање бизниси, без разлика дали биле неуспешни или успешни, но исто така и откажување од понатамошно занимавање со бизнис (на пример, поради вработување или пензионирање) и продажба на актуелниот бизнис на други лица.

Показатели за претприемничката активност

Показателите за претприемничката активност во Македонија и во другите земји е дадена во Табела 3. Групирањето е според претходно споменатата класификација на земји чија конкурентност е базирана на фактори на производство, ефикасност и иновативност.

Табела 3 Показатели за претприемничката активност

	Претприемничка активност во зачеток	Нови сопственици на бизнис	Претприемничка активност во рана фаза (ТЕА)	Сопственици на воспоста-вени бизниси	Вкупна претприемничка активност	Престанок на бизниси	Големина на примерок
Економии кои се потпираат на основните фактори на производство							
Ангола	19,3	4,1	22,7	4,1	26	23,4	1490
Боливија	17,4	14,3	29,8	19,1	45,6	10,5	1879
Босна и Херц.	6,4	2,7	9	8,7	17,1	5	1586
Колумбија	13,8	11,7	24,5	14,1	36,7	7,1	2000
Еквадор	8,7	9,1	17,2	11,9	28,1	5,9	2142
Египет	7,9	5,5	13,1	8	20,2	6,3	2603
Индија	6,9	4,9	11,5	16,5	27,6	10,1	1919
Иран	5,9	3,4	9,2	6,8	15,7	5,2	3119
Економии кои се потпираат на зголемена ефикасност							
Аргентина	8,5	8,5	16,5	13,5	29,6	10,2	1731
Бразил	2,9	9,3	12	14,6	26,4	3,4	2000
Чиле	8,6	5,8	14,1	6,8	20,2	5,8	4068
Хрватска	4,9	2,8	7,6	4,8	12,3	2,9	1696
Доминиканска	11,7	9,8	20,4	8,2	27,9	11,3	2013
Унгарија	3,8	2,8	6,6	5,3	118	1,1	1994
Јамајка	9	7,1	15,6	9,1	24,3	8,9	2399
Летонија	3,9	2,8	6,5	3	9,4	1,7	2011
Македонија	7,2	7,7	14,5	11	24,8	5,3	1746
Мексико	9,3	4,0	13,1	4,9	17,8	13,6	2433
Перу	19,7	6,8	25,6	8,3	32,7	10,4	1990
Романија	2,5	1,6	4,0	2,1	5,9	2,2	1667
Русија	1,7	2,2	3,5	1,1	4,4	1,1	1660
Србија	4	3,6	7,6	9,3	16,5	3,7	1813
Јужна Африка	5,7	2,1	7,8	2,3	9,9	5,8	2719
Турција	3,2	3	6	4,8	10,7	3,9	2400
Уругвај	7,7	4,4	11,9	7,9	19,3	9,1	1645
Економии кои се потпираат на иновации							
Белгија	2	0,9	2,9	2,6	5,3	1,5	1997
Данска	2,3	2,3	4,4	4,4	8,4	1,9	2012
Финска	4,1	3,3	7,3	9,2	16	2,1	2011
Франција	3,8	1,9	5,6	2,8	8,2	2,2	1573
Германија	2,4	1,5	3,8	4	7,7	1,8	4751
Грција	5,3	4,6	9,9	12,6	22	2,2	1962
Исланд	6,5	3,6	10,1	7,1	16,7	3,4	2002
Ирска	3,3	4,3	7,6	9	16,3	3,6	1924
Израел	3,5	3,1	6,4	4,5	10,6	3,2	1778
Италија	2	2,7	4,6	6,5	11	1,8	2970
Јапонија	3,2	2,3	5,4	7,9	12,7	1	1879
Република	3,5	6,5	10	12,8	22,6	4,7	2000
Холандија	2,1	3,2	5,2	7,2	12,3	1,6	2534
Норвешка	5	4	8,7	7,7	15,8	3,4	1614
Словенија	4,1	2,4	6,4	5,6	11,8	1,3	3019
Шпанија	3,3	3,9	7	9,1	14,8	1,3	30879
Велика	3,1	2,9	5,9	6	11,7	2,1	5892
САД	5,9	5	10,8	8,3	18,7	4,4	3441

Извор: ГЕМ АПС

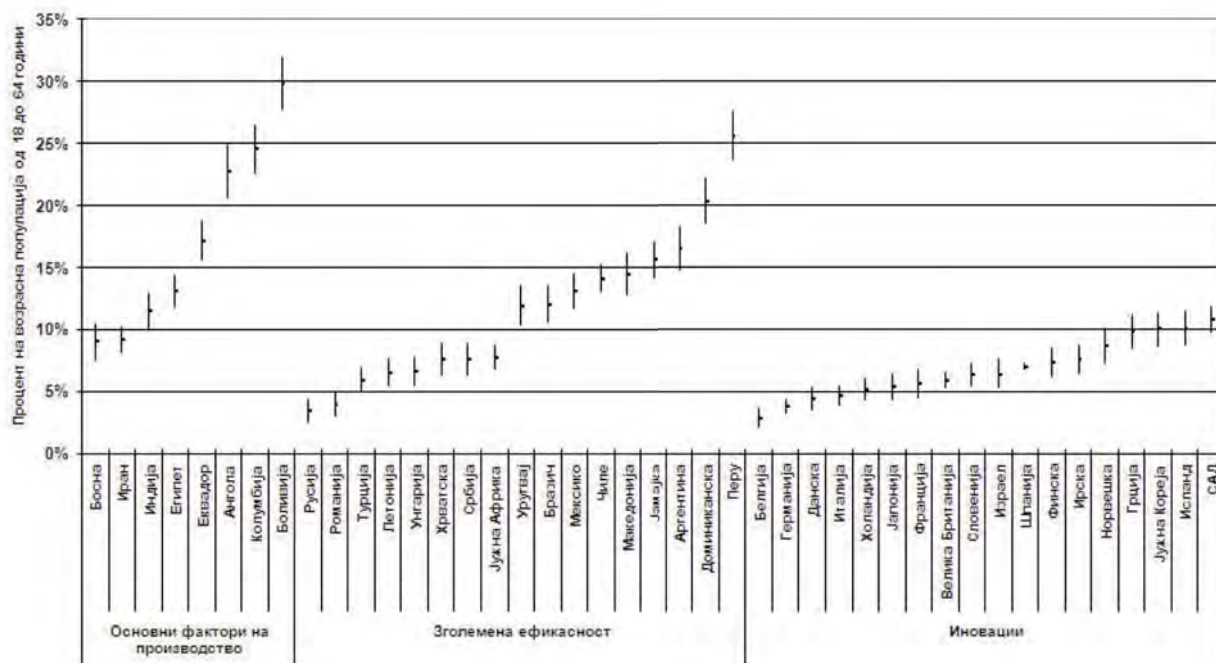
Претприемничка активност во Македонија

Во Македонија претприемништвото во зачеток изнесува 7,2 %, додека процентот на сопственици на нови бизниси изнесува 7,7 %. Заедно, тоа го дава клучниот индекс во ГЕМ - индекс TEA⁶ од 14,5 % (индекс на претприемништво во рана фаза).

Индексот TEA е еден од најчесто користените показатели за претприемничката активност. Притоа, треба да се напомене дека половина од претприемачката активности во рана фаза е водено од нужност и половина на претприемништво мотивирано од можности. 11 % од испитаниците изјавиле дека се сопственици на веќе воспоставени бизниси (кои постојат над 3,5 години). Сето ова заедно дава показател за вкупната претприемничка активност во земјата од 24,8 %. Последниот индикатор за претприемничката активност е престанок со занимавање со бизнис, кој изнесува 5,3 %.

Дополнително на податоците во табелата, во Графикон 2 дадени се индексите TEA за 43-те земји во кои е спроведено истражувањето со интервал на доверба од 95 %. Доколку вертикалните линии околу индексите на две земји се разликуваат, тоа значи дека имаат статистички различни индекси TEA.

Графикон 2. Индекси TEA со интервал на доверба од 95 %

б) Индексот TEA е процент од популацијата на возраст 18-64 кои се почетни претприемачи и сопственици на нови бизниси. Доколку некој изјавил дека припаѓа на обете, таквите изјави се бројат само еднаш. Поради тоа, индексот TEA обично е малку понизок од збирот на почетните претприемачи и нови бизнис-сопственици/менаџери.

Во глобални рамки⁷, показателите за Македонија се во рамките на показателите за земјите во категоријата економии базирани на подобрување на ефикасноста⁸, во која спаѓа и Македонија.

Индексот ТЕА за Македонија од 14,5 % е повисок од просекот на членките на Европската Унија од 5,85 % и на членките на ОЕЦД – Организација за економска соработка и развој од 7,10 %.

Споредено со регионот, показателите за Македонија се највисоки од земјите во регионот во кои е правено истражувањето. Така, индексите ТЕА на Србија и на Хрватска изнесуваат 7,6 %, а во Босна и Херцеговина 9 %. Индексите ТЕА на Грција и на Словенија, економии кои се базираат на иновативност, изнесуваат 9,9 % и 6,4 %, соодветно.

Показателите за претприемничката активност во ГЕМ вообичаено се највисоки во категоријата земји кои конкурентноста ја базираат на факторите на производство, односно земји со понизок бруто-домашен производ по жител. Како што економиите се индустријализираат и развиваат, економиите на обем им овозможуваат на поголемите и воспоставени фирми да ги задоволат пазарите и нивната релативна улога во економиите да расте.

Индексите ТЕА опаѓаат, бидејќи луѓето почнуваат да имаат подобри алтернативи за вработување, наместо нужно да се самовработуваат. Оттука, за земјите со понизок БДП, намалувањето на индексите ТЕА може да се смета за позитивен сигнал, особено доколку тоа е пропратено со политичка стабилност, добра бизнис-клима и економски раст. Како што економиите продолжуваат да се развиваат, сè повеќе индивидуалци имаат можност да пристапат кон ресурси за отпочнување бизнис, посебно во средини кои поттикнуваат искористување на можностите.

Тука претприемништвото е доминантно мотивирано од можности, наспроти нужност. На ова треба да се додаде уште дека врз претприемничката активност не влијае само економскиот раст, туку и низа други фактори: историски, културолошки, институционални, демографски итн. Претприемништвото сепак не е само економски, туку поширок социо-економски феномен.

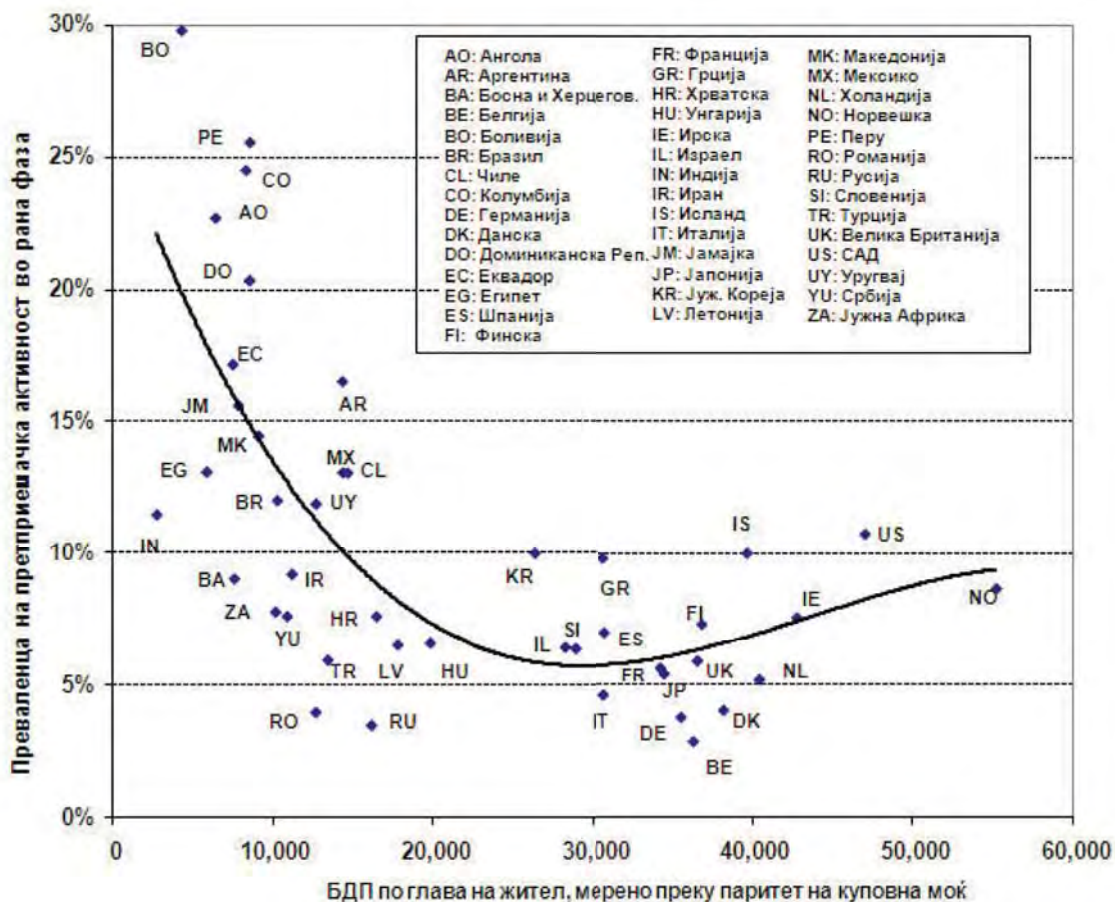
Во Графикон 3. на вертикалната оска се дадени вредностите на индексите ТЕА, додека на левата е бруто-домашниот производ по жител, мерен според паритетот на куповна моќ.

7) Повеќе за ГЕМ на глобално ниво, види во Извештајот за 2008 г.

8) Повеќе за поделбата на земји, види во делот 1.2. Вклучени земји и нивна класификација

Така, на пример, старите земји членки на Европската Унија со географски и културолошки сличности се групирани во долниот дел на кривата. Се смета дека во овие земји постои релативна поголема преференција кон вработување, отколку кон самовработување, како и динамични претприемнички активности внатре во веќе воспоставени фирми (intrapreneurship наместо entrepreneurship), па затоа имаат и пониски стапки ТЕА, отколку, на пример, САД или Ирска.

Графикон 3. Индекси ТЕА и бруто-домашен производ по жител

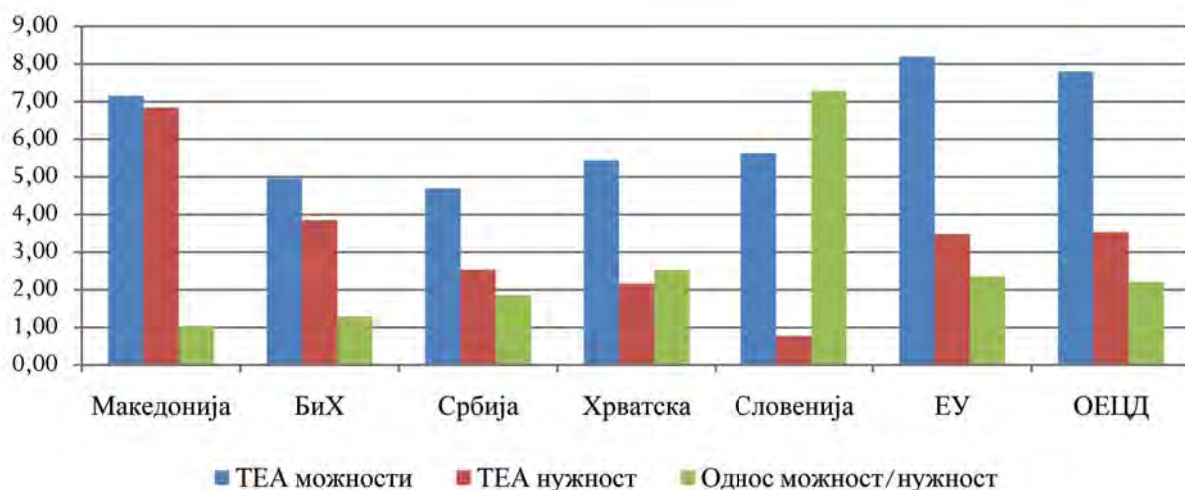

Претприемнички мотивации

ГЕМ прави разлика помеѓу претприемништво водено од можности и од нужност. Првите се лица кои преземаат деловни потфати за да ги искористат можностите кои им стојат на располагање, без разлика дали тоа го прават заради потребата да бидат понезависни или за да го зголемат приходот. Другите се втурнати во претприемничка активност, бидејќи немаат друг начин да обезбедат егзистенција (претприемништво мотивирано од нужност).

Податоците за Македонија говорат дека малку над половина од индексот ТЕА се должи на претприемништво мотивирано од можности (7,15 %), наспроти претприемништвото мотивирано од нужност (6,84%). Односот на претприемништвото водено од можности наспроти нужност дава коефициент од 1,05. Ова е прилично низок коефициент во светски рамки. Тоа е во согласност со општата економска и социјална состојба во Република Македонија. Во услови на висока невработеност и низок економски раст, започнувањето бизнис се наметнува како нужност. Тоа е една од малкуте алтернативи за заработка (за егзистенција) на луѓето. На Графикон 4 подолу дадени се податоците за Македонија и за избраните земји.

Графикон 4. Претприемништво водено од можности и нужност

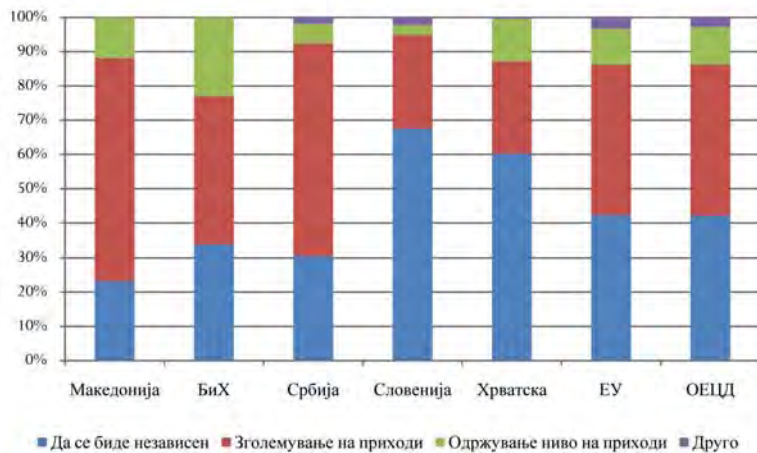

Интересно е да се прогнозира како ќе се одвива развојот на претприемништвото во Македонија во иднина. На Графикон 3 се гледа дека Македонија се наоѓа на делот од кривата каде претприемништвото мотивирано од нужност започнува да опаѓа како што земјата економски ќе се развива, а претприемништвото сè повеќе ќе биде мотивирано од искористување можности. Се очекува ова да се случува во следните години како што Македонија ќе се приближува кон Европската Унија и ќе се зголемува растот на економијата и животниот стандард на граѓаните. Потврдата на ова ќе биде предизвик за следните истражувања во Македонија.

Структура на претприемништвото водено од можности

Во Графикон 5 е прикажана структурата на претприемништвото водено од можности. Доминантен мотив, притоа, е зголемување на приходите, пред другите две алтернативи: да се биде независен и да се одржи нивото на приходи.

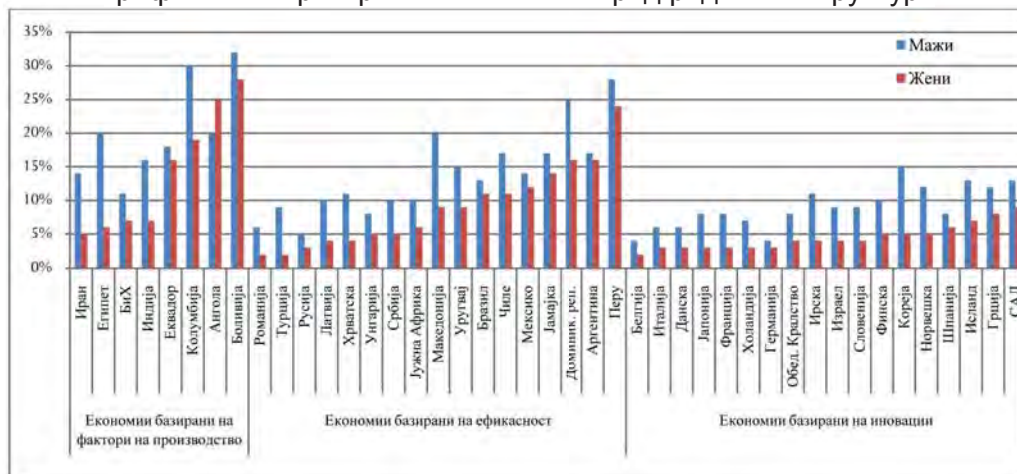
Графикон 5. Структура на претприемништвото водено од можности

Претприемништвото според родовата структура

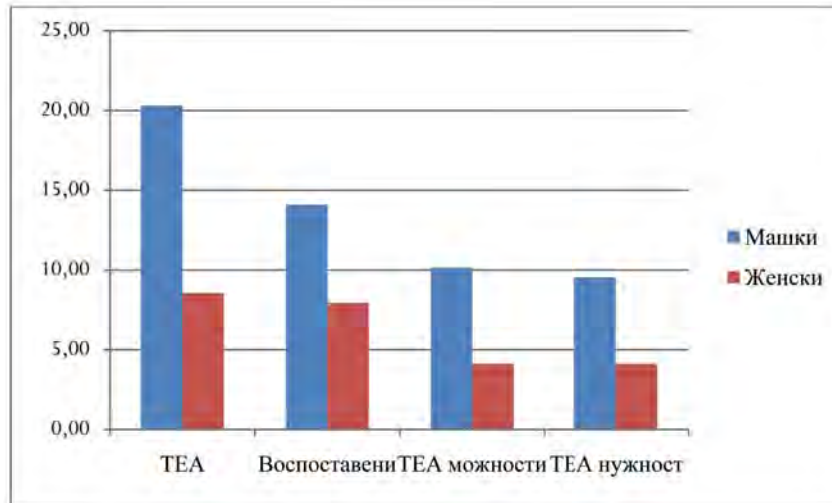
Што се однесува до родовата структура, безмалку кај сите земји доминираат мажите како претприемачи (види Графикон 6). Во земјите од регионот ситуацијата е слична. Процентите за мажите обично се двојно повисоки од процентите за жените. Во Македонија вредностите за претприемништвото во рана фаза изнесуваат 8 % за жените и 20 % за мажите.

Графикон 6. Претприемништвото според родовата структура

Во Графикон 7 подолу дадени се податоците според родот, само за Македонија. Нема битни отстапувања од претходно споменатото дека претприемништвото е покарактеристично за мажите, отколку за жените. Мало отстапување има кај воспоставените бизниси, каде разликата меѓу мажите и жените е помала отколку кај новите (на графиконот означени како ТЕА). Истиот однос меѓу мажите и жените кај агрегатниот индекс ТЕА е воочлив и при декомпонирањето на индексот ТЕА мотивиран од можности и од нужност.

Графикон 7. Претприемништвото според родот во Македонија

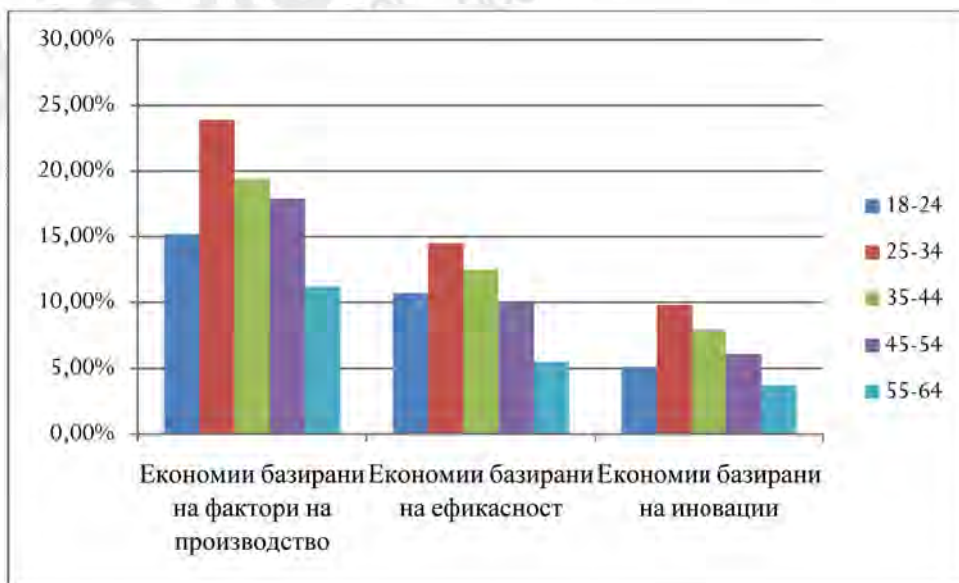

Претприемништвото според возраст

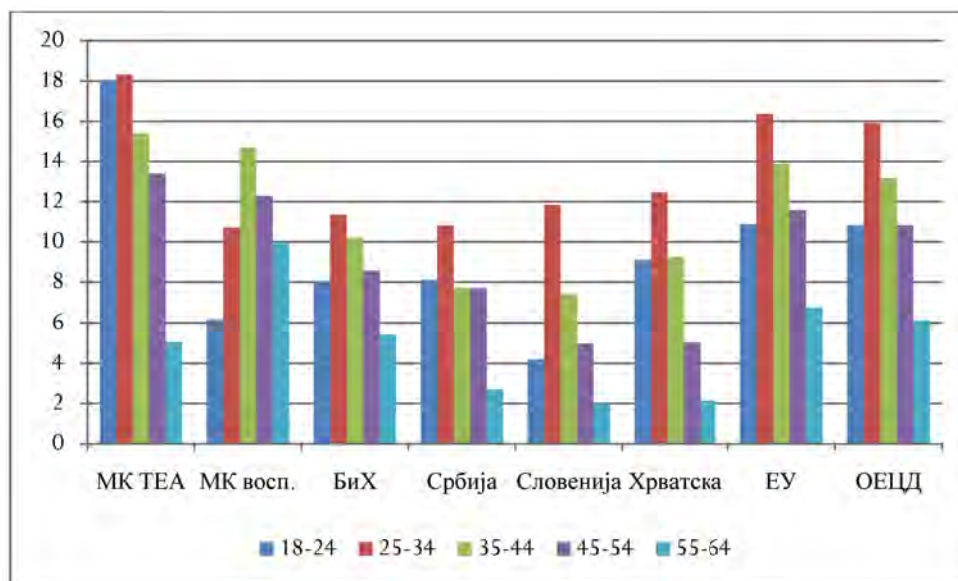
Во Графикон 8 е дадена структурата на претприемништвото во рана фаза според возраста за трите групи земји според класификацијата која се користи во ГЕМ, додека во Графикон 9 дадени се податоците за новите (ТЕА) и за воспоставените бизниси во Македонија и за новите (ТЕА) во земјите од регионот и просеците за ЕУ и за ОЕЦД.

Од графиконите произлегува заклучокот дека иако вредностите за возрастната структура се различни меѓу земјите, обликот на дистрибуцијата (во форма на своно) е многу сличен кај сите земји. Возрасната група 25-34 има највисоки вредности во сите земји. Специфично за Македонија е што најмладата група 18-24 години е скоро со иста вредност како и најчестата возрасна популација (25-34 години). Кај воспоставените бизниси во Македонија има логично поместување на возрастната структура – кај нив подоминантни се повозрасните групи.

Графикон 8. Претприемништвото според возраста во трите групи економии

Графикон 9. Претприемништвото според возраста во Македонија и во избраните земји

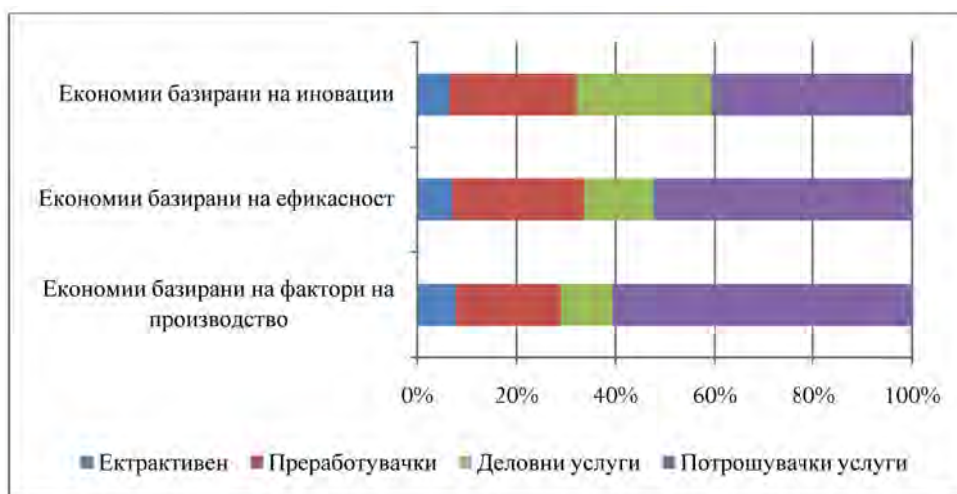

Претприемништвото по сектори

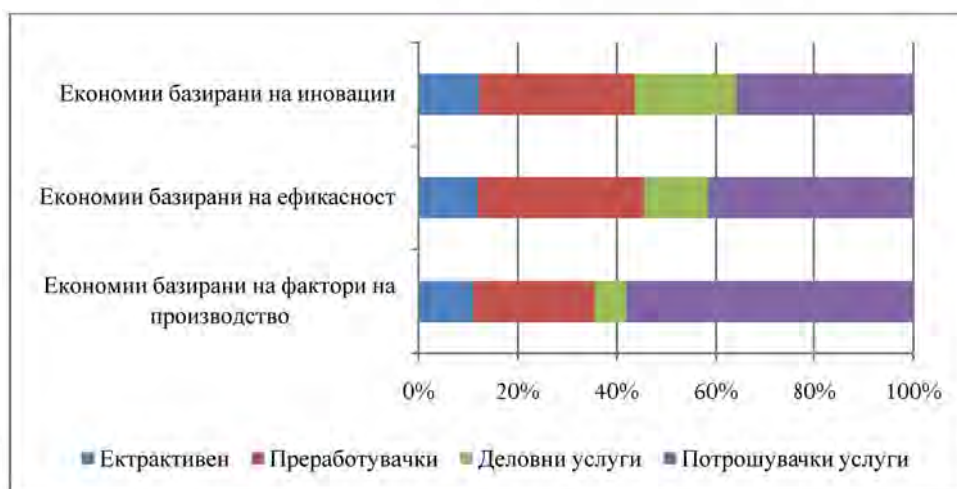
Во графиконите подолу дадени се секторските структури на индексот ТЕА (нови бизниси – Графикон 10) и воспоставени бизниси (Графикон 11) за трите групи економии, а во Графикон 12 за Македонија и за регионот.

Може да се забележи дека претприемништвото во рана фаза е поприсутно во услужните сектори, а воспоставените бизниси во производните. Причините може да бидат во полесниот влез (и излез) во услужните, отколку во производните сектори (полесно е да се отвори и затвори ресторан или бутик, отколку фабрика), како и значењето кое во минатото им се придаваше на производните сектори .

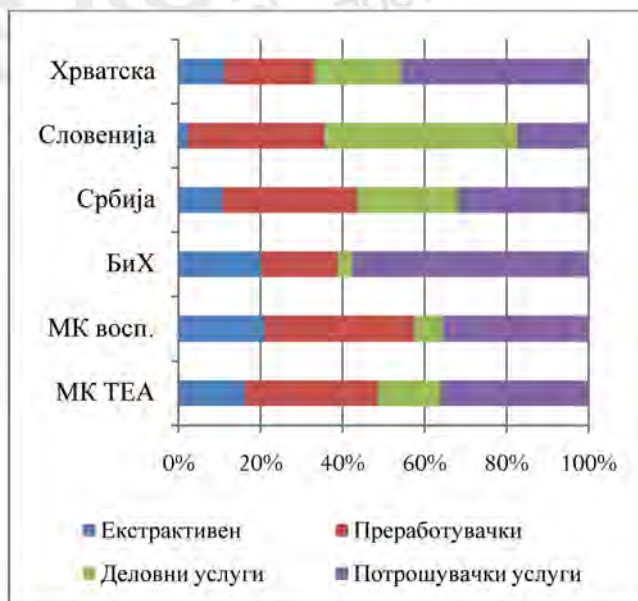
Графикон 10. Секторска структура на индексот ТЕА

Графикон 11. Секторска структура на воспоставени бизниси

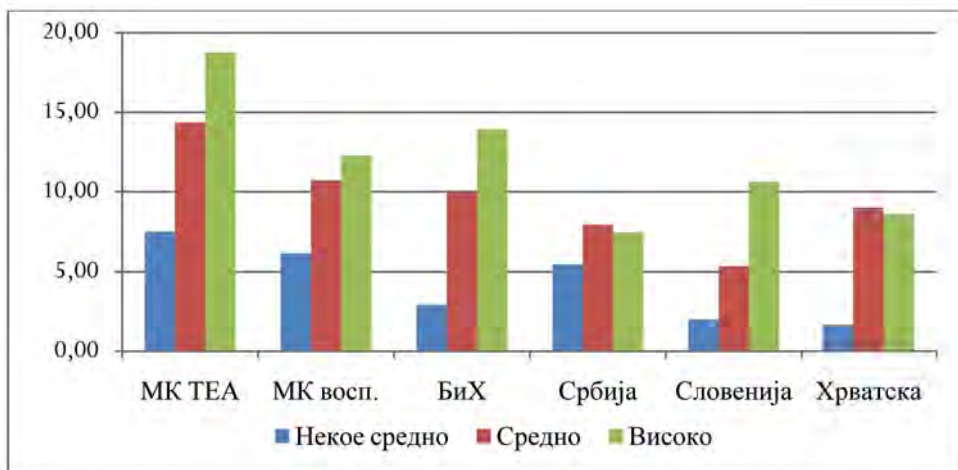
Графикон 12. Секторска структура на претприемништвото во Македонија и во регионот

Претприемништвото според нивото на образование

Според нивото на образование, дадено во Графикон 13, воочливо е дека повисоките нивоа на образование се претприемачки поактивни. Иако од земја до земја постојат одредени разлики, сепак валидна е констатацијата дека како што се зголемува нивото на образование, се зголемува и претприемничката активност. Тоа се однесува и на претприемништвото во рана фаза и на веќе воспоставените бизниси во Македонија.

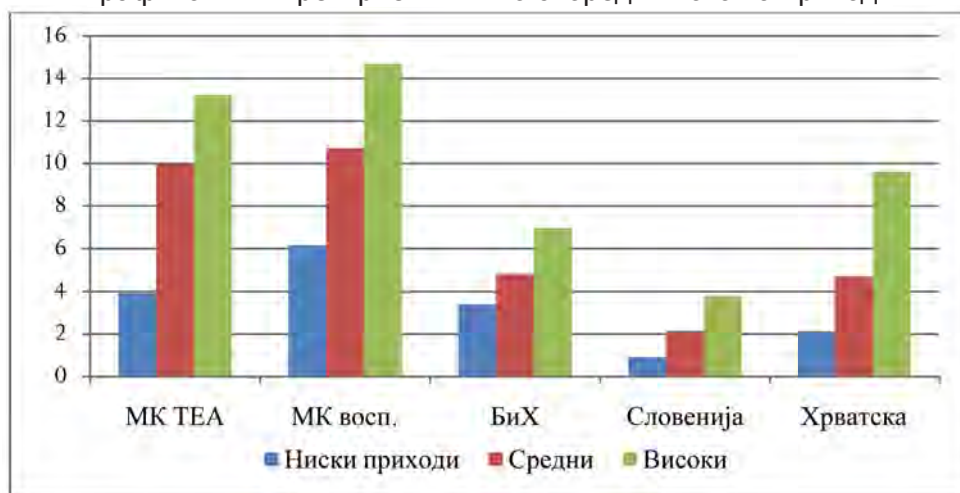
Графикон 13. Претприемништвото според нивото на образование

Претприемништвото според нивото на приходи

Резултатите од испитувањето на поврзаноста на претприемништвото и нивото на приходи е дадена во Графикон 14. Воочливо е дека лицата со повисоки приходи имаат и поголема склоност кон претприемничка активност. Тоа е воочливо е кај претприемништвото во рана фаза и кај веќе воспоставените бизниси.

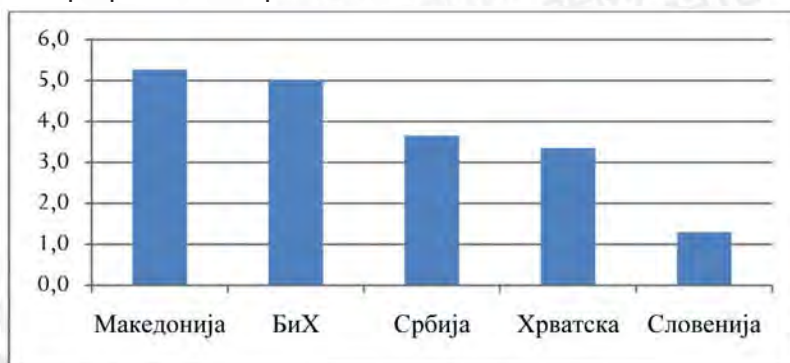
Графикон 14. Претприемништво според нивото на приходи

Престанок со занимавање со бизнис

Престанокот со занимавање со бизнис е важна компонента на претприемничката активност. Вообичаено, вредностите за престанокот се повисоки во земјите со понизок економски раст и прилично пониски во поразвиените земји. Повисоки стапки на престанок меѓу поразвиените земји имаат Норвешка, САД, Исланд и Ирска, што сугерира дека во овие земји постои голем „обрт“ на бизнис-експериментирања. Во Графикон 15 се дадени стапките за Македонија и на земјите од регионот.

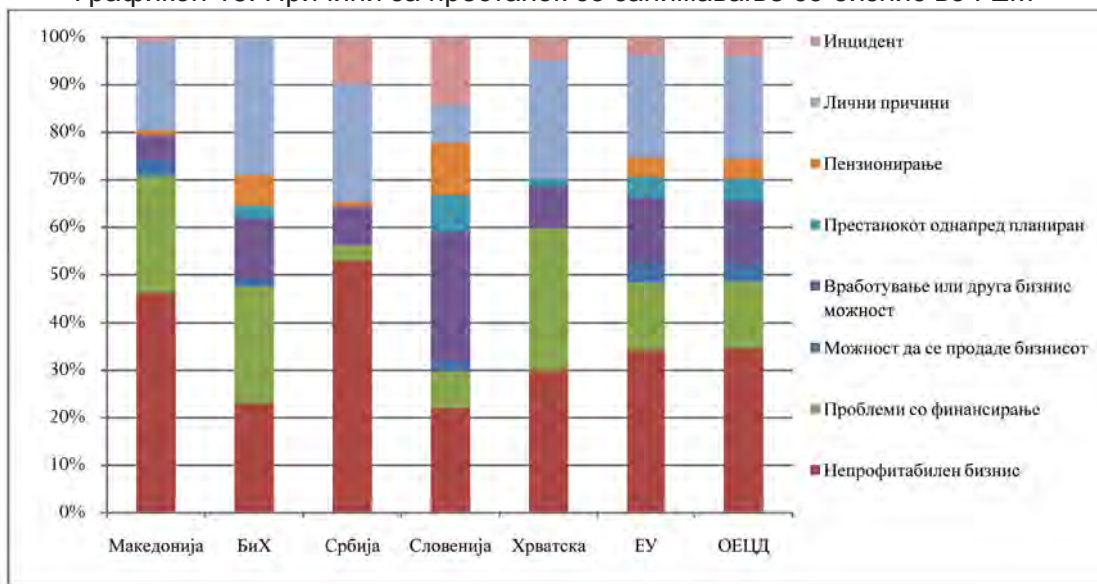
Графикон 15. Престанок со занимавање со бизнис

Посебно валидна забелешка е дека престанокот на бизнисот не значи и деловен неуспех, за што веќе беше споменато претходно. Што се однесува до причините за престанок со бизнис, податоците се дадени во Графикон 16. Од графиконот се гледа дека меѓу најчесто споменуваните причини за престанок со бизнис на глобално ниво се непрофитабилноста на бизнисот и лични причини. Посебно истакната причина во помалку развиените земји е и пристапот до финансии, додека во поразвиените тоа е пензионирањето и можноста за продажба.

Најчесто споменувани причини за престанок со занимавање со бизнис во Македонија се непрофитабилноста на бизнисот и проблемите во пристап до финансии, што заедно чинат над 70 %. Овие две причини се во позначителна мера споменувани во Македонија, отколку во другите земји. Другите причини се со помало учество. Треба да се забележи дека учеството на причината „престанокот беше однапред планиран“ е нула.

Графикон 16. Причини за престанок со занимавање со бизнис во ГЕМ

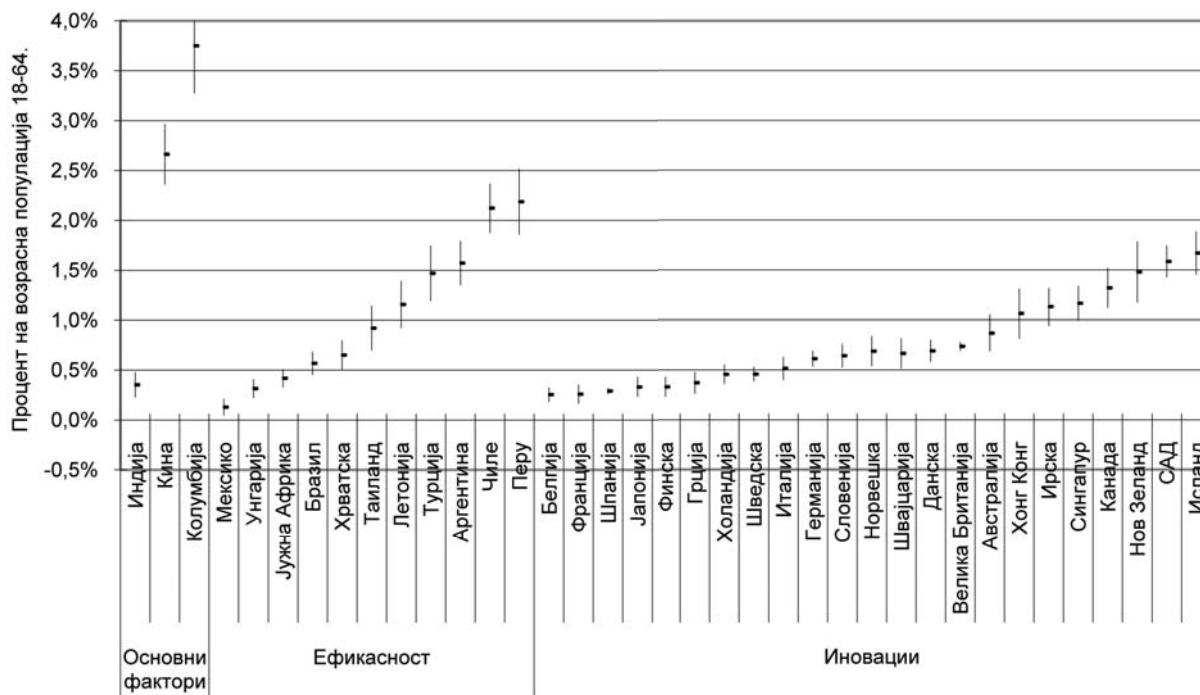

2.3. Претприемнички аспирации

Покрај претприемничките перцепции и активности, од посебна важност за економскиот развој на една земја се претприемничките аспирации за поголем раст. Во таа смисла, релативно мал број претпријатија во рана фаза придонесуваат за поголем број нови вработувања (Аутио, 2007).

Посебен дел од истражувачките активности на ГЕМ се однесуваат на бројот на нови и почетни бизниси кои очекуваат дека ќе вработат најмалку 20 лица во следните години. Ова е познато како очекувања за голем раст во претприемничката активност во рана фаза, или индекс ХЕА.

Графикон 17. Индекси ХЕА за избрани земји

На Графикон 17 се презентирани стапките на ХЕА во земјите на ГЕМ за кои постојат доволни величини на примерок, групирани врз основа на БДП по глава на жител (за Македонија не е достапна анализа). Вертикалните линии покажуваат 95 % интервал на сигурност. Ако вертикалните линии помеѓу две земји се поистоветат, разликата помеѓу тие земји се смета за статистички неважна.

Националните стапки ХЕА варираат во различни економски степени на развој. Соединетите Американски Држави, Нов Зеланд, Исланд и Канада имаат поголеми стапки на ХЕА, за разлика од другите економии кои се потпираат на иновациите. Стапките ХЕА за овие земји надминуваат 1 %. Во Велика Британија, во Швајцарија, во Германија, во Словенија, во Норвешка и во Данска, стапката ХЕА е помеѓу 0,5 % и 0,8 %. Најниските степени на ХЕА, под 0,5 %, се регистрирани во Белгија, во Франција, во Шпанија, во Финска и во Грција. Во рамките на економиите кои се потпираат на иновации, разликите помеѓу стапките на зачестеност на ХЕА се значителни, варирајќи од над 1,5 % во Соединетите Американски Држави и во Исланд, до приближно 0,3 % во Белгија.

Стапките ХЕА може да варираат и во слични земји со високи примања. Од развиените земји во ЕУ, Велика Британија и Германија имаат повисоки нивоа на ХЕА, отколку Франција и Шпанија. Во земјите од Бенелукс, холандската стапка ХЕА е повисока од белгиската. Во Скандинавија, нивото на ХЕА во Исланд е за четири пати поголемо од нивото во Финска.

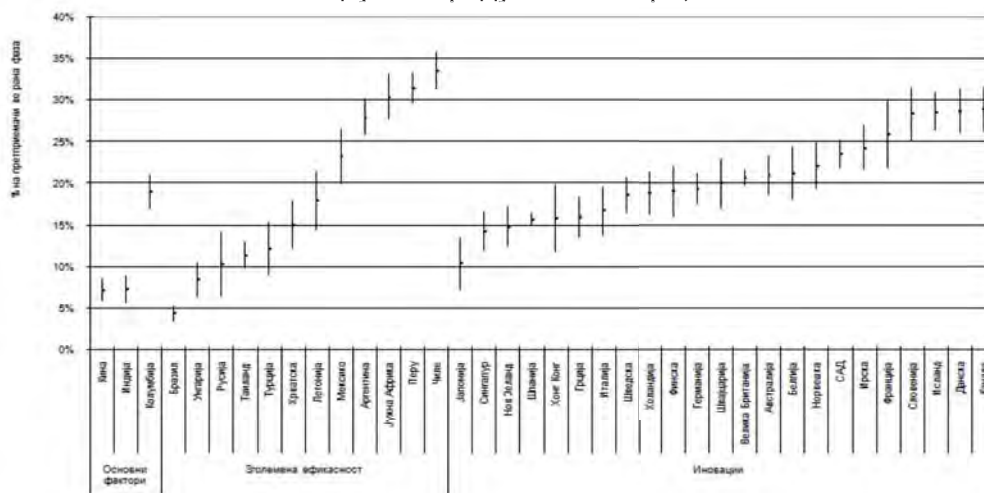
Во рамките на земјите кои се потпираат на основните фактори на производство, како и земјите кои се потпираат на зголемена ефикасност, Колумбија, Кина, Перу и Чиле регистрираат најголеми стапки на зачестеност на претприемништво со големи очекувања (м.з. за раст). Всушност, стапката ХЕА за Кина е највисока во споредба со другите земји во ГЕМ, иако статистички не се разликува од стапките на САД, на Нов Зеланд и на Исланд. Повеќето земји со средни или со ниски примања во примерот подолу прикажуваат помали стапки ХЕА, отколку поголемиот број земји со високи примања. Тука треба да се спомене дека стапката ХЕА на Индија е помала за 1/5 од стапката на Кина.

Иновативни и технолошкоориентирани претприемнички активности

Суштината на теоријата на Шумпетер (1942) за креативно уништување се состои во тоа што претприемачите ја нарушуваат рамнотежата на пазарот преку воведување нови производи на пазарот или преку иновации. Понекогаш тие користат и нови технологии. Преку процесот на иновации, воведен од овие претприемачи, помалку продуктивните претпријатија може да бидат принудени да престанат да се занимаваат со специфичниот бизнис. Според тоа, иновациите претставуваат важна алатка со која претприемничкоориентираните претпријатија придонесуваат кон економскиот раст.

ГЕМ ги оценува иновациите во претприемничките бизниси преку повеќе начини. Најпрвин, се врши оценка на претприемачите во рана фаза и сопствениците/менаџерите на воспоставени бизниси во однос на новината која ја имаат нивните производи или услуги, врз основа на искуството на клиентите. Вториот начин на кој ГЕМ ја оценува иновативноста на бизнисите е преку мерење на степенот на конкуренција, односно мислењето на сопственикот/менаџерот за тоа колкав број конкуренти нудат слични производи или услуги.

Графикон 18. Претприемничка активност во рана фаза со нова комбинација на производи и пазари, 2002 – 2008 г.

Во Графикон 18 се оценуваат земјите на ГЕМ во однос на индексот кој ги комбинира двете мерки за иновации кои се споменуваат погоре (новина во продукт и степен на конкуренција). Истовремено, индексот ги рангира земјите во соодветните групи во однос на релативната застапеност на иновативни претприемнички активности во рана фаза. Всушност, индексот го мери степенот на претприемачите во рана фаза кои нудат нови продукти на пазарот. Овие претприемачи нудат продукт или услуга за кои истите веруваат дека се нови за дел или за сите клиенти. Тие исто така сметаат дека помал број бизниси го нудат истиот продукт како нивниот. Со цел да се добијат попрецизни пресметки, се прави комбинација на податоците за ГЕМ од 2002 до 2008 г. Македонија не е вклучена во оваа анализа со оглед дека нема податоци за претходните години.

Анализирајќи ги земјите по групи, се гледа дека во секоја група земји постојат земји со висока и со ниска релативна застапеност на иновативни претприемнички активности во рана фаза. Згора на тоа, во рамките на земјите кои се потпираат на иновации, земјите на ЕУ имаат, во просек, најголема релативна застапеност. Во табелата се забележуваат и големи варијации во релативната застапеност, дури и во блокот од земјите на ЕУ. На пример, Грција, Шпанија и Италија имаат релативно мал број претприемачи во рана фаза кои обезбедуваат нови продукти на пазарот. Од друга страна, Данска, Словенија, Франција и Ирска имаат највисоки стапки. Помеѓу другите земји кои се потпираат на иновации, интересно е да се забележи дека азиските земји имаат ниска релативна застапеност.

3. ОПКРУЖУВАЊЕ ЗА ПОДДРШКА НА ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО

Опкружувањето ги отсликува главните карактеристики на социо-економската состојба на една земја. Според ГЕМ, опкружување во една земја се поврзува со нејзината фаза на економски развој. Важно е да се нагласи дека сите три главни фази: основни фактори на производство, зголемена ефикасност и иновации се присутни во сите државни економии. Но, нивната релативна доминантност и нивниот придонес кон економскиот развој варираат. Според Извештајот за светската конкурентност (Портер и Шваб, 2008), секоја фаза од економскиот развој треба да има различна оптимална комбинација на овие три групи фактори. Според тоа, релативната важност на опкружувањето за поддршка на претприемништвото во една земја може да варира согласно различните фази на економски развој. Токму затоа, стручњаци за меѓународен економски развој се согласуваат дека „една големина за сите“ не е повеќе правилен пристап во креирањето политики за економски развој (Еастерли, 2001).

За земјите чиј развој се потпира на основните фактори на производство, нагласок е ставен врз основните барања: развој на институциите, инфраструктурата, макроекономската стабилност, здравјето и основното образование (слика 2). Овие основни услови помагаат да се одржи претприемништвото „водено од нужност“, но може да има малку влијание и врз претприемништвото „како идентификувана можност“. Како што напредуваат државните економии и економиите на обем, другите услови, кои обезбедуваат соодветно функционирање на пазарот и кои се нарекуваат зајакнувачи на ефикасноста, стануваат поважни. Иако овие услови не се директно поврзани со претприемништвото, тие влијаат на развојот на пазарите, а тоа самото треба да привлече повеќе претприемачи. За земјите чиј економски развој примарно се потпира на иновации, опкружувањето станува поважно за поддршка на економскиот развој, отколку основните фактори или зајакнувачите на ефикасноста.

Од друга страна, претприемништвото претставува механизам кој може да обезбеди трансформирање на иновациите во економски резултати (Акс и колегите, 2003). Според тоа, во земјите чиј развој се потпира на иновации, недостатокот на претприемништво може да се смета како тесно грло во правец на постигнување на амбициите за развој.

Во ГЕМ за 2007 г. се наведува важноста на опкружувањето за поддршка на претприемништвото, а конзорциумот на ГЕМ има дефинирано десет услови – области кои го чинат опкружувањето.

Во овој дел од извештајот, податоците за опкружувањето се базирани на различни меѓународни и домашни документи (политики, програми и извештаи) кои го третираат прашањето на претприемништво, како и врз резултатите од анкетирање на 40 домашни стручњаци, кои покриваат различни области, значајни

за претприемништвото. Од стручњаците беше побарано да ги оценат условите во Македонија кои влијаат врз претприемништвото (претходно дефинирани во прашалник еднакво применет во сите земји вклучени во ГЕМ), со оценки од 1 до 5. Најниската - 1 е доколку стручњаците сметаат дека наведените услови „ги нема или се неповолни за развој на претприемништвото“, а со највисока оценка – 5, доколку наведениот услов е „го има или е многу поволен“.

Во Табелата 4. се дадени просечната оценка по одделни области во Македонија, како и просечните оценки на земјите од регионот.

Табела 4. Просечни оценки на опкружувањето за претприемништвото

Оценка на опкружување за претприемништво		Босна и Херцеговина	Македонија	Србија	Хрватска	Словенија	ГЕМ просечна оценка
A:	Финансии	2,2	2,41	2,71	2,78	2,72	2,44
B1:	Владини политики - поддршка	1,98	2,49	2,40	2,19	2,32	2,48
B2:	Владини политики - прописи	1,69	2,47	2,39	1,88	2,23	2,25
C	Владини програми	1,86	2,43	2,39	2,65	2,69	2,51
D1:	Образование и обука – основно и средно образование	1,97	2,2	2,04	2,17	2,42	2,01
D2:	Образование и обука – професионално образование и високо образование	2,36	2,76	2,90	2,79	2,97	2,77
D3:	Образование и обука – потреба за надворешна поддршка при планирање за започнување бизнис	4,08	4,30	3,86	4,20	3,81	4,07
D4:	Образование и обука – постоење доволно квалитетни приватни и/или јавни центри и агенции кои обезбедуваат соодветна обука за претприемништво	2,72	3,08	3,09	3,10	3,49	2,88
E:	Истражување и развој	1,81	2,01	2,24	2,20	2,46	2,26
F:	Комерцијални услуги и инфраструктура	2,68	2,94	2,82	2,74	3,09	2,91
G1:	Отвореност на пазарите - динамика на внатрешниот пазар	3,26	3,21	3,80	3,87	3,25	2,97
G2:	Отвореност на пазарите – ограничувања во внатрешниот пазар	2,05	2,31	2,16	2,18	2,46	2,46
H:	Физичка инфраструктура	3,12	3,41	3,01	3,77	3,78	3,53
I:	Културни и општествени норми	2,19	2,78	2,28	2,29	2,31	2,74
K:	Можности за претприемништво	3,23	3,16	3,01	3,43	3,15	3,21
L:	Капацитети за започнување бизнис	2,05	2,38	2,20	2,26	2,72	2,36
M:	Општествениот статус на претприемачот	3,16	3,25	3,59	2,97	2,99	3,38
N:	Заштита на интелектуалната сопственост	1,78	2,69	2,15	2,66	2,99	2,64
P:	Поддршка за жените при започнување бизнис	2,62	3,14	3,06	2,83	3,60	3,19
Q:	Раст на претприемништвото	2,08	2,85	2,92	2,62	2,81	2,84
R1:	Интерес за иновации – вреднување на иновациите од гледна точка на претпријатијата	2,55	2,84	2,71	2,52	2,82	3
R2:	Интерес за иновациите – вреднување на иновациите од гледна точка на потрошувачите	3,11	3,41	3,74	3,40	3,21	3,48

Како што може да се забележи во табелата, според мислењата на вклучените стручњаци во ова истражување, највисоки оценки (над 3) се дадени за следните услови: Образование и обука – како надворешна поддршка при планирање за започнување бизнис и постоење доволно квалитетни приватни и/или јавни центри и агенции кои обезбедуваат соодветна обука за претприемништво. Наедно, стручњациите сметаат дека и жените уживаат поддршка при започнување бизнис. Во однос на другите земји, Македонија е највисоко оценета за постоење владини политики, како во делот на поддршка, така и во делот на прописи и во интерес за иновации – од гледна точка на претпријатијата. Во однос на: Образование и обука – основно и средно образование, комерцијални услуги и инфраструктура, капацитети за започнување бизнис, заштита на интелектуалната сопственост, заостанува само зад Словенија.

Во продолжение даден е осврт на политиките и програмите за поддршка на претприемништвото во Македонија, на финансирањето и образованието.

3.1. Политики и програми за поддршка на претприемништвото во Македонија

Реформи за подобрување на бизнис-климата

Во последниве неколку години, беа спроведени низа реформи за подобрување на бизнис-опкружувањето во Република Македонија - воведен е рамен данок на добивка и на персонален данок на доход од 10 %, а реинвестираната добивка е целосно ослободена од оданочување. Со ова Македонија се рангира меѓу земјите со најнизок рамен данок во Европа;

- воведен е едношалтерски систем за отворање сопствен бизнис со значително скратување на времето;

- спроведен е проектот „Регулаторна гилотина“, кој со поедноставување на стотици законски и подзаконски акти треба да обезбеди намалување на просторот за бирографија и корупција во државните институции, да се забрза процедурата за регистрирање фирма и да се намалат трошоците за добивање документи потребни за водење бизнис;

- со измени во постојните закони, воведено е правилото „молчењето е одобрување“, со што е направен притисок врз администрацијата да одговори на барањето на граѓаните и бизнисмените во пропишаниот рок;

- направени се реформи во катастарот што резултира со поголема ефикасност во запишување на правата на сопственост; и

- други подобрувања во сферата на царинското работење, телекомуникациските услуги, градежништвото и интелектуалната сопственост.

Овие реформи како признание на успех беа потврдени со Извештајот на Светска банка – „Doing Business 2008“. Според овој извештај, Република Македонија беше рангирана на 4-тото место во конкуренција на 178 земји од светот. Со тоа, Македонија се искачи на 75-тото место за севкупниот индикатор „едноставност за водење бизнис“, подобрувајќи ја својата позиција за 21 место во однос на „Doing Business 2007“.

Владата за наредните четири години (2008-2012) планира низа мерки за понатамошно подобрување на бизнис-климата во делот на: започнување бизнис, добивање лиценци и дозволи, услови за вработување и пазар на работна сила, регистрирање имот, пристап до кредити, заштита на инвеститори, плаќање даноци, услови за тргување, извршување договори и затворање бизнис⁹. Дел од овие мерки се вклучени и во Програмата за развој на претприемништвото, конкурентноста и иновативноста на малите и средните претпријатија (2007-2010), донесена од страна на Владата.

Институционална инфраструктура

За спроведување на политиките за развој на мали и средни претпријатија (во понатамошниот текст: МСП) во Македонија, воспоставена е институционална инфраструктура на национално и на локално ниво¹⁰.

На национално ниво, клучни фактори се: Секторот за претприемништво и конкурентност во Министерството за економија (одговорен за креирање и надгледување на спроведувањето на националните политики за развој на МСП); Агенцијата за поддршка на претприемништвото во Македонија - АППРМ (одговорна за спроведување на националната политика за МСП); Националниот совет за претприемништво и конкурентност и Форум за МСП, како јавно-приватен дијалог; и други министерства одговорни за конкретни аспекти кои се однесуваат на политиките за МСП.

На локално ниво, тоа се: 10 регионални центри за поддршка на претприемништвото, 7 деловни инкубатори, еуро-инфо кореспондентен центар кој нуди информации и помош за работи поврзани со бизнисот во ЕУ; 50 центри за локален економски развој поддржани од УСАИД и УНДП, распоредени по одделни групи или по групи на општини; домашни и меѓународни консултанти; асоцијации на претприемачи (Стопанска комора на Македонија, Сојуз на стопанските комори, Стопанска комора на северозападна Македонија и Комора на занаетчиите); 4 центри за трансфер на технологија; и други центри за истражување и развој при одделни факултети во Македонија.

9) Преродба во 100 чекори надградена и проширена 2008-2012, програма на ВМРО-ДПМНЕ

10) Според Програмата за развој на претприемништвото, конкурентноста и иновативноста на МСП (2007-2010)

Проекти за поддршка на претприемништвото во Македонија

Започнувајќи од 2007 година, во Република Македонија се организира традиционалниот настан Претприемач на годината, чија цел е промоција на најуспешните претприемачи на микро и мали претпријатија во Република Македонија во тековната година. Изборот на најуспешни претприемачи се прави од избраните микро и мали претпријатија кои, според податоците од Централниот регистар, кои забележале раст по основ на бројот на вработените, вкупениот приход, добивката и реализираните инвестиции во изминатите 3 години. Најуспешните претприемачи се промовираат во националните медиуми.

Исто така, веќе четврта година по ред на 9-ти мај се организира Европскиот ден на претприемачот, на кој се дискутира за релевантни теми од областа на претприемништвото.

3.2. Претприемништвото и финансирањето

Финансирањето на нови деловни потфати е една од најчесто дискутираните теми во областа на претприемништвото. Најпрвин е даден кус преглед на формалното финансирање на претприемнички потфати во Македонија, а потоа и наодите од истражувањето за неформалното финансирање.

Формално финансирање

Формалното финансирање на претприемачите во Македонија се одвива доминантно во форма на банкарски кредити. Вкупните банкарски кредити во земјава изнесуваат 42% од бруто домашниот производ (на крај на 2008 г.). Тие пораснаа од 35.3% во 2007 година, но сè уште заостануваат зад нивото на земјите од регионот. Трите најголеми банки чинат околу две третини од вкупниот банкарски сектор. Освен нив, постојат уште неколку банки од среден обем (според класификацијата на централната банка) кои се фокусирани на финансирање на микро, мали и средни претпријатија.

Изворот на средства за кредитирање на банките се нивните депозити, а сè уште битна функција вршат и одредени извори (во Македонија познати како кредитни линии). Такви се кредитните линии кои се испорачуваат преку државната Македонска банка за поддршка на развојот (МБПР), Македонската развојна фондација за претпријатија, линиите на Европската банка за поддршка на развојот (ЕБРД), Светската банка и Меѓународната финансиска корпорација, ЕФСЕ и други.

При аплицирање за кредит во банка, вообичаено од претприемачите се очекува да имаат деловни активности барем 6 месеци и соодветни гаранции (колатерал). Се смета дека првото е пречка за оние почетни бизниси за кои финансирањето е предуслов воопшто да започнат деловните операции, додека второто е пречка

за претприемачи од локации кои имаат ниско развиен и неликвиден пазар на недвижности, така што не можат да обезбедат солидна гаранција (пр. од рурални подрачја или помали градови во Македонија).

Како комплементарност на банкарските кредити, а и за делумно надминување на претходно споменатите пречки, постојат и три гарантни фондови: на државата преку Македонската банка за поддршка на развојот – МБПР, на МРФП и на Гаранти фонд поддржан од СИДА – Шведската агенција за меѓународен развој. Во пракса, учество на гарантираните во вкупно исплатените кредити за бизнис намени е исклучително мало и со мал интерес (побарувачка) од страна на банките за овој тип на гаранции.

Освен банкарски кредити, во последниве неколку години започнат е развој на лизинг, но сè уште најмногу фокусиран на финансирање набавка на превозни средства, а многу помалку на други бизнис намени.

Во последниве две години се појавија и повеќе инвестициони фондови. Најголем дел од нив се занимаваат со инвестирање на берза. Директни инвестиции се направени во околу 20 претпријатија од мал и среден обем, кои имаат неколку годишни операции, и тоа од страна на СЕАФ во минатото и СИФ во последниве години. И нивното учество е мало споредено со банкарските кредити.

Од наведеното произлегува дека, барем на среден рок, банкарските кредити ќе останат далеку најзначајна форма на формалното финансирање на претприемачите во Македонија.

Неформално финансирање

Во ГЕМ се испитува неформалното финансирање. Се прашува дали и како испитаниците финансирале нечиј потфат и како претприемачите ги финансирале своите потфати.

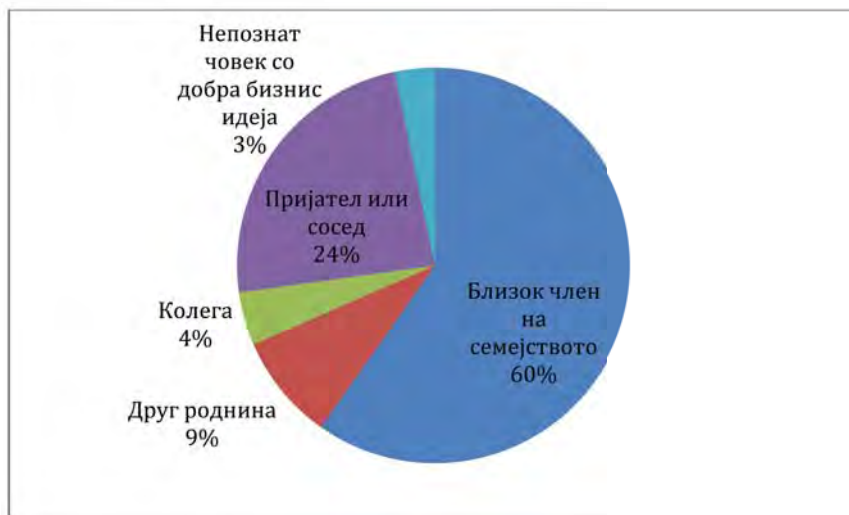
Најпрвин ГЕМ се интересира за склоноста на испитаниците за неформално финансирање на нови бизниси, независно дали бил заем или каков било основачки потфат. ГЕМ прашува: дали во последниве три години сте финансирале нов бизнис инициран од друго лице, исклучувајќи купување акции или заеднички фондови? На ова прашање, потврдно одговориле 5,90 % од испитаниците на возраст 18-64 години. Тие се сметаат за неформални инвеститори на претприемачки потфати. Според последните достапни податоци на глобално ниво (од 2006 година), овој процент за Македонија е меѓу повисоките во светски рамки. Тоа значи дека склоноста за неформално инвестирање во Македонија е релативно висока.

Износот кој овие испитаници го навеле како неформално вложување во претприемнички потфати изнесува 136 милиони денари (2,2 милиони евра), што претставува 0,05 % од бруто -омашниот производ. На глобално ниво ова е прилично низок износ како процент од БДП. Според ова, може да се заклучи дека бројот

на неформални инвеститори е релативно висок, но инвестираат релативно мали износи.

Оние кои се изјасниле како неформални инвеститори, инвестирале доминантно во претприемнички потфати на нивни близок член на семејството (60 %), потфат на нивни пријател или сосед (24 %) или на друг роднина (9 %). На Графикон 19 се гледа структурата на изјавите на неформалните инвеститори.

Графикон 19. Структура на неформалните инвестиции

Очекуваните поврати на неформалните инвеститори во претприемачи се дадени во Графикон 20.

Графикон 20. Очекувани поврати на неформалните инвеститори

Од друга страна, претприемачите изјавиле дека вкупно потребни инвестиции за своите бизниси се во износ од 290 милиони денари (4,7 милиони евра). Во просек потребниот износ е 1,8 милиони денари (30.000 евра) за секоја инвестиција. Притоа, 95 % од претприемачите сметаат дека самите би ги финансирале своите потфати. Од своите нови деловни потфати, претприемачите очекуваат релативно високи поврати. 77 % од нив очекуваат поврат од 2 и повеќе пати (сè до 20 пати повеќе) од почетно вложените средства. Во Графикон 21 дадени се нивните очекувани поврати.

Графикон 21. Очекувани поврати на претприемачите

3.3. Претприемничко образование и обука – фокус-тема во ГЕМ 2008 г.

Од почетокот на спроведувањето на ГЕМ, истражувањето покажало дека повеќето анкетирани лица имаат перцепција за ниско ниво на едукација и обука за претприемништво во образовниот систем во своите земји. Исто така, и поголем број стручњаци укажуваат на ниско ниво на претприемничко образование и обука по завршување на училиштето. Истовремено, неколку студии покажуваат врска помеѓу претприемничкото образование и нивото на претприемничка активност. Токму поради тоа, посебна фокус-тема во Извештајот за ГЕМ за 2008 г. е претприемничкото образование и обуката.

Моделот ГЕМ ги идентификува претприемничкото образование и обуката како дел од околината за претприемништво, кој влијае на степенот на претприемничките перцепции, аспирации и активности.

Во 2008 година, 38 земји во ГЕМ прибираа дополнителни податоци за претприемничко образование и обука преку анкетата. Секој испитаник требаше да наведе дали има поминато обука за започнување бизнис за време на образованието или по него, како и дали тоа било доброволно или задолжително. Исто така, испитаниците одговараа за видот на испорачателот на обуката. Со ова се обезбедува процена, на ниво на земја, за квантитетот на испорачаните обука и образованието за претприемништво, како и за релативната важност на различните видови испорачатели.

Дополнително, стручњаци за претприемништво во 31 земја беа прашани да го оценат степенот на претприемничко образование и обука во својата земја. Оваа година беа запрашани да ја оценат својата земја во однос на два дополнителни критериуми: степенот до кој почетните претприемачи во земјата имаат потреба од поддршка во креирањето на своите деловни планови и степенот до кој таквата помош е достапна надвор од образовниот систем. На овој начин се обезбедува процена и за квалитетот на претприемничкото образование и обуката.

Во табелата 5 и во табелата 6 се соодветно претставени индикаторите за квантитет на испорачаните обука и образование за претприемништво.

Табела 5. Процентна популација на возраст 18-64 кои поминале доброволна или задолжителна обука при започнување бизнис, за време или по завршувањето на образованието

	Доброволна обука на училиште	Задолжителна обука на училиште	Обука на училиште	Доброволна обука по образованието	Задолжителна обука по образованието	Обука по завршено образование	Каква било посетена обука
Економии кои се потпираат на основните фактори на производство							
Боливија	8,2	2,4	10,6	10,3	3,9	14,2	19,1
Босна и Херцеговина	12,7	0,8	13,5	8,1	2,5	10,6	19,9
Колумбија	19,2	4,0	23,2	20,7	8,7	29,4	40,0
Еквадор	16,1	4,3	20,4	8,3	7,3	15,6	27,2
Египет	3,8	0,9	4,7	2,1	2,1	4,2	7,5
Индија	3,3	1,7	5	3,8	7	10,8	13,1
Иран	8,9	6,6	15,4	9,2	10,3	19,5	28,9
Просек	10,3	3,0	13,3	8,8	6,2	14,9	22,2
Економии кои се потпираат на зголемена ефикасност							
Аргентина	6,4	3,2	9,6	7,3	3,6	10,9	17,4
Бразил	4,5	0,8	5,3	1,6	5,0	6,6	9,4
Чиле	16,8	8,5	25,3	18,9	13,8	32,7	42,5
Хрватска	8,6	11,1	19,7	8	7,6	15,6	27,6
Доминиканска Република	4,7	0,6	5,3	1,9	2,1	4,0	7,7
Унгарија	2,8	14,2	17,1	1,4	8,6	10,0	24,4
Јамајка	6,8	9,2	16	2,9	6,4	9,3	21
Летонија	6,1	8,4	14,5	9	10,1	19,1	28
Македонија	10,3	2,3	12,6	7,2	3,7	10,9	19,1
Мексико	5,8	3,6	9,5	3,6	5,9	9,5	15,5
Перу	11,5	2,9	14,4	12,2	12,5	24,7	29,6
Романија	3,3	2,2	5,5	2,8	1,8	4,6	8
Србија	1,5	1,5	3	2,6	4,9	7,6	10,2
Јужна Африка	6,6	2,7	9,3	3,8	5,2	9	13,8
Турција	1,9	0,6	2,5	1,9	2,3	4,2	6,3
Уругвај	9,7	1	10,7	9,5	8,9	18,4	24,1
Просек	6,7	4,6	11,3	5,6	6,3	12,3	19
Економии кои се потпираат на иновации							
Белгија	17,8	7	25	3	15,2	18,2	33,3
Данска	2,4	7,1	9,5	2,1	11,9	14	22
Финска	10,1	7,8	17,9	19,6	20,8	40,4	47,9
Франција	5,3	4,9	10,2	5,9	6,6	12,5	18,1
Германија	10,3	2	12,3	8,4	4,7	13,2	21
Грција	5	1,2	6,1	6,4	6,5	12,9	17
Исланд	6,5	5,3	11,8	11,3	6,5	17,8	26,7
Ирска	8,1	5,8	14	9,9	7,6	17,5	26,1
Израел	4,1	1,7	5,8	4,5	4,1	8,6	12,8
Италија	6	4,2	10,2	5,3	3,7	9,1	16,5
Јапонија	2,8	2,1	4,9	10,1	5,6	15,7	17,4
Република Кореја	2,7	3,2	5,9	3,8	5,4	9,2	13,6
Словенија	13	11,3	24,3	10,3	12,3	22,6	35,7
Шпанија	9,5	3	12,5	7,9	6,8	14,7	21,9
Велика Британија	5,8	3,1	8,9	7,7	6,1	13,8	19,5
Просек	7,3	4,6	11,9	7,7	8,3	16	23,3

„Доброволно“ ги вклучува оние испитаници кои наведуваат доброволна обука или комбинација од доброволна и задолжителна обука

Табела 6. Процент на популација 18-64 години кои поминале обука за започнување бизнис по завршување на образованието, по вид на испорачател на обука

Вид на испорачател на обука	Факулт. формал		Факулт. неформал.		Стопанска комора		Владина агенција		Работодавец		Друго		
	Д	З	Д	З	Д	З	Д	З	Д	З	Д	З	
Доброволна и задолжителна обука	Д	З	Д	З	Д	З	Д	З	Д	З	Д	З	
Економии кои се потпираат на основните фактори на производство													
Боливија	9	1	5	1	3	0	2	0	3	0	4	0	11
Босна и Херцеговина	6	0	3	0	2	0	1	0	4	0	2	0	9
Колумбија	20	2	10	1	6	0	5	0	4	1	7	0	24
Еквадор	10	2	4	1	4	0	2	0	3	1	3	0	10
Египет	2	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	2
Индија	3	2	2	1	2	1	2	1	1	1	3	1	5
Иран	6	2	3	2	2	0	8	2	3	1	2	0	10
Просек	8	1	4	1	3	0	3	1	3	1	3	0	10
Економии кои се потпираат на зголемена ефикасност													
Аргентина	5	1	5	0	5	0	2	0	3	1	2	0	9
Бразил	1	1	1	0	4	0	1	0	1	1	0	0	2
Чиле	13	5	10	1	8	1	1	1	9	3	1	0	26
Хрватска	6	4	4	1	3	1	1	0	3	1	2	0	12
Доминиканска Република	2	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	2
Унгарија	3	1	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1
Јамајка	4	3	2	1	1	0	2	1	1	1	0	0	4
Летонија	9	5	4	1	2	0	3	0	3	1	1	0	13
Македонија	5	1	3	0	3	0	2	0	3	1	2	0	8
Мексико	2	0	1	0	2	0	1	0	2	0	0	0	4
Перу	13	2	11	1	6	0	5	1	6	2	6	1	16
Романија	2	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	3
Србија	1	0	1	0	1	0	2	0	1	0	0	0	3
Јужна Африка	4	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2	1	6
Турција	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	3
Уругвај	9	2	9	1	8	1	3	0	5	2	4	0	13
Просек	5	2	4	1	3	0	2	0	3	1	2	0	8
Економии кои се потпираат на иновации													
Белгија	7	3	2	3	1	2	1	3	1	1	1	2	8
Данска	3	4	1	1	2	1	0	1	0	0	2	1	8
Финска	16	14	9	1	5	0	6	1	3	1	6	1	30
Франција	4	2	1	1	5	1	3	1	1	0	4	0	8
Германија	6	1	2	0	7	1	3	1	4	1	3	0	10
Грција	8	1	1	0	4	0	2	0	2	1	1	0	8
Исланд	7	3	4	1	2	0	2	0	4	1	4	0	14
Ирска	6	3	6	1	4	0	6	1	3	2	1	0	14
Израел	4	1	3	1	3	0	3	0	2	0	1	0	6
Италија	6	1	2	0	3	0	1	0	2	1	1	0	6
Јапонија	6	2	7	1	2	0	2	0	3	1	2	0	12
Република Кореја	4	1	3	1	2	0	1	0	1	0	1	0	4
Словенија	9	6	8	1	5	1	4	1	4	2	3	0	15
Шпанија	9	1	7	1	6	0	5	1	4	1	7	0	10
Велика Британија	6	2	4	1	3	1	3	0	2	1	1	0	10
Просек	7	3	4	1	4	1	3	1	2	1	2	0	11

Претприемничкото образование и обуката во Р. Македонија

Во Република Македонија, во последните години, направен е напредок во однос на претприемничкото образование во трите нивоа на формалното образование (деветтолетката, средното и високото образование). Пред сè, како последица на неколку повеќегодишни донаторски проекти (УСАИД, ГТЗ, АДА и други донатори), спроведени се многу обуки за наставниот кадар кои ги подобрија вештините за предавање на претприемништвото и другите предмети поврзани со економските дисциплини. Истовремено, беа организирани виртуелни и реални компании, кариерни центри, натпревари за најдобар бизнис-план, ученички саеми и др.

Иако најголем број од активностите се одвиваа во средните стручни училишта, каде има повеќе од еден предмет поврзан со претприемништвото, со воведувањето на предметот бизнис и претприемништво како задолжителен предмет во четврта година во гимназиите и во уметничките училишта, Бирото за развој на образованието направи вистински чекор во насока на засилување на активностите поврзани со претприемничкото образование.

За жал, универзитетите многу заостануваат на ова поле. Со исклучок на неколку позитивни примери каде постои предмет претприемништво (и/или раководење со мал бизнис) на повеќето факултети воопшто нема вакви дисциплини. Во последните две-три години има некое задвижување на ова поле со формирањето на центрите за развој на почетни бизниси на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и Св. „Климент Охридски“, како и бизнис-инкубаторот на Универзитетот на Југоисточна Европа, но сепак треба да се направи многу повеќе за да биде студентската популација „изложена“ на претприемнички активности. Со децении образовниот систем кој заговараше образование и оспособување на младите за да работат кај друг, а не самите за себе, е можната причина зошто имаме таква ситуација со претприемничкото образование, особено на факултетско ниво. Препораките кои ги дава Европската комисија за промовирање на претприемничкиот дух универзитетите треба да ги разберат сериозно. Тие треба да ги вклучат претприемничките активности во повеќето дисциплини и воннаставни активности, бидејќи современите универзитети го промовираат самовработувањето, иновативното размислување, креативноста, технолошкиот развој. Модерните универзитети во развиените економии прераснуваат во т. н. претприемнички универзитети, па покрај другите критериуми по кои се рангираат на светско ниво, како многу значаен критериум се јавува и бројот на новоформирани бизниси кои произлегуваат од високообразовните институции.

Декларација за промоција на претприемничкото учење

На 16 јули 2009 година во Брисел, под покровителство на Директоратот за претпријатија и индустрија, беше промовиран Извештајот за 2008 година за достигнувањата на земјите од Западниот Балкан во делот на малите и средните претпријатија како дел од Европската повелба за мали и средни претпријатија. Македонија беше оценувана во 10 категории и многу поткатегории. Првата категорија се однесуваше на претприемничкото образование и обуката при што во оваа група имаше 12 поткатегории. На скала од 1 (најслабо) до 5 (најдобро), просечната оценка се движеше околу 2,5.

Ако се анализира подетално овој извештај, може да се заклучи дека на државно ниво постои консензус за важноста на креирање политики и стратегии за промовирање и спроведување на претприемничкото образование. Веќе постојат некои конкретни чекори преземени во таа насока, при што се формирани и официјални партнерства за промовирање на претприемничкото учење. Тука клучни партнери секако се Агенцијата за промоција на претприемништвото во Р. Македонија и министерствата за економија и образование и наука.

Активностите кои на ова поле се преземаат во Република Македонија покажуваат дека првите чекори се направени во вистинска насока и тоа е за поздравување и од аспект на политики на владата, но и од аспект на вклучени поединци и институции. Сепак, треба многу посериозно да се интервенира во целиот образовен систем за да им се овозможат и услови и предзнаење на младите самите да си ја креираат својата иднина (преку самовработување), а не да чекаат некој друг да им најде работа. Последен исчекор во оваа насока е Декларацијата за промоција на претприемничкото учење, која на 3 јуни 2009 г. ја потпишаа министерот за економија и министерот за образование и наука на Република Македонија.

4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заклучоци

1. Општо земено, првото истражување на претприемништвото во Македонија според методологијата на ГЕМ, покажа релативно високи показатели на претприемништвото, кои се во рамките на показателите карактеристични за земјите чии економии се базираат на ефикасност каде припаѓа и Македонија.

2. Во Македонија генерално постојат позитивни перцепции за претприемништвото. Тоа е видливо преку високите вредности на испитаниците за можностите и желбите за започнување бизнис, позитивните медиумски објави за претприемништвото и ставот (оддури 80% од испитаниците) дека претприемништвото е добар избор за кариера.

3. Клучниот показател на претприемништвото во истражувањето ГЕМ наречен ТЕА индекс за Македонија е висок и изнесува 14.5%. ТЕА индексот е повисок од земјите во Европската Унија и ОЕЦД, како и од земјите во регионот. За многумина во Македонија претприемништвото сè уште претставува нужност отколку можност. Како што Македонија ќе се развива, ќе се зголемуваат можностите за вработување наспроти нужноста за само-вработување. Така, во следните години се очекува ТЕА индексот да се намалува, особено делот од претприемачите водени од нужност за сметка на претприемачите водени од можност.

4. Во Македонија е поверојатно да се биде претприемач доколку некој е маж, на возраст од 25 до 34 години, со повисоко ниво на образование и повисоко ниво на приходи. Иако ова се карактеристики и во глобални рамки, сепак вреди да се спомене дека јазот меѓу мажите и жените во Македонија е нешто поголем од нивото во земјите од регионот. Од друга страна, најмладата популација (18-24 години) има значително повисока склоност кон претприемништво од земјите во регионот.

5. Проблеми при финансирањето е меѓу најчестите причини за престанок на бизнисите. Најчести неформални инвеститори се блиски членови на семејството, додека формалното финансирање е во значително најголем дел во форма на банкарски кредити.

6. Македонија малку заостанува во поглед на посетени обуки поврзани со започнување бизнис, особено по завршувањето на формалното образование.

Препораки

1. Потребно е да продолжи да се спроведува истражувањето ГЕМ за да се потврдат иницијалните наоди за претприемништвото во Македонија, да се следи понатамошниот развој на претприемништвото во Македонија и да се обезбеди споредба со претприемништвото во другите земји, посебно од регионот.

2. Позитивните перцепции на претприемништвото во Македонија треба да се одржуваат и исползуваат, бидејќи претприемништвото на долг рок може да обезбеди економски раст и вработувања. Дел од напорите можат да бидат насочени кон промоција на позитивни претприемачки примери преку јавни настани, како на пример избор на претприемач на годината или европски ден на претприемачот.

3. Антиципирањето дека ТЕА индексот за Македонија ќе се намалува, обезбедува можност благовремено да се преземат соодветни мерки за „пресретнување“ на тоа намалување. Сегашниот висок ТЕА индекс е добра почетна основа, а мерките треба да бидат насочени кон избегнување на нагло намалување на индексот. Македонија на долг рок треба да цели кон високо ниво на претприемништво, кое е доминантно водено од можност наспроти нужност.

4. Потребно да се намали големиот јаз меѓу машките и женските претприемачи во Македонија преку промовирање на женското претприемништво и охрабрување на жените дека претприемништвото може да биде опција.

5. Во Македонија треба да се подобрат информираноста и вештините за финансирање на бизнисите и да се промовираат поефективни механизми за финансирање на почетните бизниси.

6. Охрабрувачки е што претприемништвото е дел од средното образование. Потребни се дополнителни мерки за промоција на претприемнички програми во високото образование и во неформалното образование, посебно како дел од т.н. концепт на целоживотно учење.

ПРИЛОГ 1

Информации за спроведувачките организации и авторите

Македонската развојна фондација за претпријатија (МРФП) е граѓанска и непрофитна фондација, основана во 1998 г. од страна на Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС – www.mcms.org.mk). Визијата на МРФП е намалена сиромаштија и невработеност и воспоставена социјална кохезија, преку поддршка на развојот на малите претпријатија.

Долгорочните цели на МРФП се: Подобрен пристап до финансиски услуги; Промовирано претприемништво; Вклучени иновации во главните текови; Развиени партнерства; Обезбеден институционален и организациски развој на МРФП. Целната група на МРФП се малите претпријатија. Целното подрачје на МРФП е Република Македонија со посебен фокус на регионите надвор од Скопје и руралните подрачја.

МРФП, преку комерцијални финансиски институции, досега има исплатено над 28,2 милиони евра за околу 7.000 микро и мали претпријатија (вклучително и земјоделци). Поддржани се 12.000 работни места и нови 2.700 вработувања, како резултат на нови инвестиции. Исплатата се реализира преку акредитираните финансиски посредници: НЛБ Тутунска банка, ИК банка, штедилницата Можности и фондацијата Хоризонти.

Тимот на МРФП кој беше вклучен во реализацијата на истражувањето ГЕМ во Македонија за 2008 година го сочинуваат:

Тетјана Лазаревска, родена на 19 мај 1961 година во Тетово. По професија е дипломиран економист. По завршување на студиите до 1997 година, работи во Младинскиот совет на Македонија. Во истиот период е косопственик на македонско-холандска компанија и овластен сметководител на повеќе македонски компании. Во МЦМС работи од 1997 г., а од 1998 година е дел од тимот кој работи на воспоставување и раководење со МРФП. Од октомври 2008 година именувана е за извршен директор на МРФП. Основач е и член на неколку домашни и меѓународни граѓански организации. Претседател е на Управниот одбор на Здружението за хумано домување „Хабитат Македонија“ и член на Управниот одбор на Штедилница „Можности“.

Лазар Неданоски, роден на 03 јануари 1976 година во Охрид. Дипломира на Факултетот за туризам во Охрид и продолжува постдипломски студии од областа на монетарната економија на Економскиот факултет во Скопје. Од 2007 година е и овластен инвестициски советник од Комисијата за хартии од вредност на Република Македонија. По вработувањето во јуни 2001 година, станува дел од тимот кој раководи

со Македонската развојна фондација за претпријатија. Од февруари 2002 година е на позицијата соработник на проекти во МРФП, поконкретно на програмата „Микро и мали претпријатија“, до јуни 2002 година. По тоа, тој е одговорен за финансиските услуги на МРФП, а вклучен е и во низа проекти за нефинансиски услуги (истражувања, информации, обуки) насочени кон развој на малите претпријатија.

Глигор Михаиловски, роден на 27 февруари 1979 година во Скопје. Дипломира на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Катедра за англиски јазик и книжевност, на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Има работено во одделението за меѓународна соработка при Ректоратот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје. Од септември 2004 година работи на програмата на МРФП, во делот за промоција на претприемништвото. Како соработник на проекти, одговорен е за креирање, координирање, спроведување, набљудување и оценка на проектни интервенции од областа на нефинансиски услуги за микро и мали претпријатија. Вклучен е и во изборот на претприемач на годината во Македонија.

Повеќе информации за активностите на МРФП можете да добиете на интернет-страницата: www.mrfp.org.mk.

Центарот за развој на нови бизниси при Машинскиот факултет, Универзитетот „Св Кирил и Методиј“ Скопје, е основан во 2006 година како резултат на проектот финансиран од „Austrian Development Agency“. Името на проектот е „Skopje University Business Start-Up Centre: Through Networking to Successful Companies, (Phase I – Establishment of the Centre)“. Канцелариите на Центарот за развој на нови бизниси (Business Start-up Centre) се во новата зграда на Машинскиот факултет Скопје. Машинскиот факултетот е спроведувач на проектот, во името на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“.

Целната група на Центарот за развој на нови бизниси се студентите и неодамна дипломираните. Меѓутоа, Центарот е секогаш отворен за иновативни, технолошки и научно базирани профитно ориентирани бизнис-идеи од секој заинтересиран. Мисија на БСЦ е да се зголеми свеста за претприемништвото кај младите луѓе и да се помогне во подобрување на целокупната економска состојба на Република Македонија, при што БСЦ:

- служи како креативен инкубатор за иновативно-технолошки и услужно ориентирани решенија;
- нуди обуки за претприемништво и управување со мали бизниси;
- им помага на студентите и неодамна дипломираните да започнат сопствен бизнис;
- асистира во вработувањето на студентите и неодамна дипломираните.

Досега БСЦ има реализирано три циклуси на натпревари за бизнис-план во кој беа обучени над 250 студенти и дипломци, при што се формирани 20 нови фирми. Одржани се и обуки за над 1.500 кандидати на темата „Барање работа“; соработувано е со Министерството за одбрана (програма Лепеза) за обука на предвреме пензионираниот воен кадар; со Бирото за развој на образованието, организирани се обуки за наставниот кадар кој го предава предметот „Претприемништво и бизнис“ во средните училишта и обучени се над 600 ученици на темата „Изработка на бизнис-план“, а во 2007 и во 2008 година организиран е и Националниот натпревар за најдобар средношколски бизнис-план. Во моментот, тимот на БСЦ е вклучен во 5 меѓународни проекти. Повеќе информации ќе најдете на www.bsc.ukim.edu.mk. Тимот на БСЦ кој беше вклучен во релизацијата на истражувањето ГЕМ во Македонија за 2008 година го сочинуваат:

Радмил Поленаковиќ, лидер на тимот на Националниот тим на ГЕМ за Македонија. Тој е и раководител на Центарот за развој на нови бизниси при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и професор на Машинскиот факултет. Има објавено над 130 трудови во земјата и во странство. Визитинг-професор е на УНЕСКО, катедрата за претприемништво на Универзитетот во Нови Сад, Србија; меѓународен експерт е на Европската асоцијација за обука за претприемништво; член е на повеќе здруженија и асоцијации (IIE, SPICE, NBIA, SENSI и др.). Од 2008 година член е и на Европската академија на науките и уметностите.

Александар Курчиев, роден во 1973 во Скопје. Моментално е вработен како проектен асистент во Центарот за развој на нови бизниси при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Учествовал како предавач, организатор и иницијатор на повеќе проекти од областа на претприемништвото. Претходно работел во повеќе проекти на ГТЗ и др. Автор е на над 10 трудови од областа на претприемаштвото и малиот бизнис. Член е на мрежата СЕНСИ (SENSI - Southeast European Network of Start-ups and Incubators). Во моментот, заедно со другите членови на БСЦ, работи на спроведување на проектот „SEE IFA Network“ (мрежа на центри за поддршка на финансирањето на иновациите во Југоисточна Европа). А. Курчиев учествуваше на годишниот координативен состанок на ГЕМ во Бостон, САД, во јануари 2008 г.

Бојан Јованоски, асистент на Машинскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и соработник на Центарот за развој на нови бизниси од неговото основање во 2006 година. Фокусот на неговото работење се симулациите, виртуелните фирми и проектното управување. Вклучен е во сите проекти кои се работат во Центарот (2 проекти темпус, 1 проект ИПА, 1 Австриско-македонски билатерален проект и др.). Како предавач во Центарот, ги покрива областите на „Генерирање бизнис-идеја“ и „Симулација на работата на реална фирма“. Б. Јованоски учествуваше на годишниот координативен состанок на ГЕМ во Бостон, САД, во јануари 2008 г.

Бојан Јовановски, вклучен во работата на Центарот за развој на нови бизниси на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ како на проектен асистент. Има искуство во обучување на разни теми, како: „Како се бара работа“ (обука од универзитетскиот центар за кариера на преку 1.500 студенти), „Преку примена на компјутерска технологија, допоуспешен бизнис“ (дел од програмата „ЛЕПЕЗА“ – заресоцијализација на поранешни офицери). Моментно е дел од проектите: „Креирање капацитети за истражување и развој за зајакнување на соработката помеѓу високото образование и стопанството“ и „SEE IFA Network“ (мрежа на центри за поддршка на финансирањето на иновациите во Југоисточна Европа). Б. Јовановски учествуваше на годишниот координативен состанок на ГЕМ во Бостон, САД, во јануари 2009 г.

Трајче Велковски, проектен асистент во Универзитетскиот центар за развој на нови бизниси. Бројни искуства има како обучувач на преку 1.500 студенти на темата „Како се бара работа“ и реализирани обуки во над 20 средни училишта со повеќе од 500 средношколци на темата „Подготовка на бизнис-план“. Како асистент, Трајче е дел и од регионалната катедрата за претприемаштво на УНЕСКО (мастерски студии) на Универзитетот во Нови Сад. Моментално е дел од проектите: „Компетенции – поврзување на компетенциите помеѓу високото образование и стопанството: од каталог на компетенции, до стратегија и развој на наставни програми“ и „SEE IFA Network“ (мрежа на центри за поддршка на финансирањето на иновациите во Југоисточна Европа).

ПРИЛОГ 2

Разлика помеѓу ГЕМ и податоците за регистрираните претпријатија

ГЕМ претставува испитување на поединци. Според моделот ГЕМ, поединците се главните агенти на креирање, започнување и одржување нови и претприемнички бизниси. Главните разлики помеѓу податоците во ГЕМ и податоците за регистрирани бизниси, според тоа, се следните:

1. Податоците од ГЕМ се добиени со користење истражувачки модел кој е хармонизиран во сите земји кои учествувале во истражувањето. И покрај неодамнешните иницијативи на Еуростат, ОЕЦД и Светската банка за хармонизација на регистрацијата на бизнисите, тоа сè уште не е постигнато. Податоците на ГЕМ овозможуваат, на оригинален начин, веродостојна споредба помеѓу вклучените земји. Веродостојноста на методологијата ГЕМ е демонстрирана преку стабилноста на податоците од една во друга година на ниво на земја;

2. Моделот на истражување на ГЕМ имплицира статистичка неизвесност на добиените резултати (на ниво на земја), за која објавуваат интервали на доверба на добиените индекси за претприемништво. Податоците за регистрираните претпријатија се базираат на „броење“ и како такви не бараат интервали на доверба. Сепак, прецизноста на податоците за регистрација, како мерка за нови деловни активности, не е сосема јасна за одредени земји. На пример, во Велика Британија повеќето бизниси не се (и не мора да бидат) регистрирани, додека во Шпанија регистрацијата е задолжителна пред претпријатието да започне со работа. Во одредени земји бизнисите се регистрираат поради даночни причини, без притоа да се случува претприемничка активност, додека во другите земји бизнисите намерно не се регистрираат со цел да избегнат оданочување;

3. ГЕМ ги следи лицата кои се во процес на зачнување на бизнис (претприемачи во зачеток), како и лицата кои поседуваат и раководат постоечки бизниси. Тука се вклучени и самостојни консултанти и други претприемачи кои во одредени држави не мора се регистрираат. ГЕМ исто така ги мери ставовите и перцепциите во однос на претприемништвото. Податоците за најраната фаза во процесот за започнување бизнис и претприемничкиот дух се многу релевантни за креаторите на политики;

4. Главната цел на ГЕМ не е да се избројат новите бизниси во различни земји. ГЕМ ги мери претприемничкиот дух и претприемничката активност преку различните фази на претприемничкиот процес. Според тоа, податоците од ГЕМ може да не претставуваат најдобар избор за некои основни карактеристики на претпријатија, посебно во земјите кои темелно ги регулираат новите деловни активности и чии

граѓани целосно го почитуваат владеењето на законот. На пример, за дефинирање на дистрибуцијата по сектори на постоечки претпријатија, предност имаат податоците за регистрација, наспроти ГЕМ (со можен исклучок на земјите вклучени во ГЕМ со висок број на испитаници, како што е тоа Шпанија и Велика Британија);

5. ГЕМ не се фокусира единствено на претприемничката активност. ГЕМ исто така го интересираат претприемничките перцепции и аспирации. Некои од примерите вклучуваат мотивација за самовработување, степен на иновативни активности и очекувања за раст. Сепак, овие карактеристики секогаш треба да бидат извлечени од соодветен примерок. За да се постигне тоа, се препорачува да се истражат земените примероци во ГЕМ за период од повеќе години.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Acs, Z. (2003) Innovations and the Growth of Cities, Edward Elgar Publishing; illustrated edition (August 2002)
2. Autio, E. (2005) Global Entrepreneurship Report, 2005 Report on High-Expectation Entrepreneurship. GEM
3. Bhide, A. (2006) Venturesome Consumption, Innovation and Globalization. Paper for a Joint Conference of CESifo and the Center on Capitalism and Society, Perspectives on the Performance of the Continent's Economies, Venice 21.-22. July
4. Bosma, Acs, et.al (2008) Global Entrepreneurship Monitor - Executive Report 2008, Babson College, London Business School and Global Entrepreneurship Research Consortium
5. Davidsson, P. (1991), Continued entrepreneurship: ability, need and opportunity as determinants of small firm growth. Journal of Business Venturing, 6, p. 405–429
6. Delmar, F. and Davidsson, P. (1999), Firm size expectations of nascent entrepreneurs. JIBS – Jonkoping International business school Working Paper Series 1999–7, Sweden
7. Easterly, W. (2001), The Elusive Quest of Growth. Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics. The MIT Press. Cambridge
8. Eckhardt, J. and Shane, S. (2003) Opportunities and Entrepreneurship. Journal of Management, Vol. 29, No. 3
9. European Commission Directorate General for Enterprise and Industry, OECD Private Sector Development Division, European Training Foundation, European Bank for Reconstruction and Development, Progress in the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans, OECD, 2009
10. Porter, M., et.al (2008) The Global Competitiveness Report 2007 – 2008, World Economic Forum, Palgrave Macmillan, December 2007
11. Reynolds, P., Bosma, et. al (2005). Global Entrepreneurship Monitor: Data Collection Design and Implementation 1998-2003. Small business Economics, Springer Verlag

12. Schumpeter, J. (1934), The Theory of Economic Development. Harvard University Press, Cambridge
13. Shane, S. (2000). Prior knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. Organization Science, 11(4), p. 448-469
14. Shane, S. and Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. Academy of management Review, 25 (1), 217 -226
15. World Bank, Doing Business 2008, The International Bank for Reconstruction and Development and the World Bank, 2007 г.
16. Влада на Република Македонија, Програма за развој на претприемништво, конкурентност и иновативност на МСП (2007-2010), Влада на Република Македонија, 2007 г.
17. ВМРО-ДПМНЕ, Преродба во 100 чекори надградена и проширена 2008-2012, ВМРО-ДПМНЕ, 2008 г.
18. Министерство за економија и Министерство за образование и наука на Република Македонија, Декларација за промоција на претприемачкото учење, Министерство за економија и Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2009 г.
19. Народна Банка на Република Македонија, Годишен извештај на НБРМ за 2008, НБРМ, 2009 г.

ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО
ВО МАКЕДОНИЈА

Скопје, 2009

финансирањето претпри
најче
годишна
Првото
популација
ИСТ
претпри
ГОДИНИ
Entrepreneurship
бидејмеѓу прет